

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Teorie demokracie Roberta Dahla
Pavel Müller

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

Teorie demokracie Roberta Dahla

Pavel Müller

Vedoucí práce:

PhDr. Robin Kvěš

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Poděkování za věnovaný čas, cenné rady a připomínky poskytované během psaní této bakalářské práce patří jejímu vedoucímu, PhDr. Robinu Kvěšovi.

Obsah

1. ÚVOD.....	7
2. IDEÁLNÍ DEMOKRACIE.....	11
2.1. Co je demokracie?.....	11
2.2. Kritéria demokracie.....	14
2.3. Proč demokracie?.....	18
2.4. Rovnost jako základ demokracie.....	22
2.5. Kritéria autority	25
2.6. Alternativy demokracie - anarchismus a poručnictví	26
3. TŘI DEMOKRATICKÉ TRANSFORMACE.....	31
3.1. První demokratická transformace.....	31
3.2. Druhá demokratická transformace	34
3.3. Třetí demokratická transformace - budoucnost demokracie?	37
4. POLYARCHIE	40
4.1. Demokratické instituce	40
4.2. Demokracie v různém měřítku.....	44
4.3. Vývoj polyarchie	46
4.4. Příznivé podmínky pro vznik polyarchie	48
4.5. Demokracie a kapitalismus.....	52
4.6. Problémy demokracie dnes a zítra	56
4.7. Kritika teorie polyarchie	57
5. ZÁVĚR.....	60

6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	66
7. RESUMÉ	69
8. PŘÍLOHY	70

1. ÚVOD

Adam: „Myslím, že demokracie je ten nejlepší způsob vlády.“

Bára: „Ty ses asi musel zbláznit, když věříš, že takzvané demokratické vládnutí v téhle zemi je to nejlepší, co můžeme mít. Já si osobně myslím, že to skoro ani žádná demokracie není.“

Adam: „Ale já jsem nemyslel to, jak se vládne u nás. Pokud jde o tohle, tak to s tebou spíš souhlasím.“

Bára: „No, a jestli ty mluvíš o ideálních vládách, tak to máš úplnou pravdu. Nepochybuju o tom, že jako ideál je demokracie ten nejlepší způsob vlády. A právě proto bych chtěla, aby se u nás vládlo o moc víc demokraticky“ (Dahl, 2001: 29).

Výše uvedená ukázka z knihy O demokracii, jíž autorem je Robert Dahl, nám představuje základní problém, kterým se jeden z nejvýznamnějších politologů 20. století zabývá. Zkoumaným problémem je význam pojmu demokracie. Znamená demokracie ideální formu vlády nebo reálně existující politický systém? Blíží se některý ze současných demokratických politických systémů k ideální demokracii? Co je ideální demokracie? Co je vůbec demokracie? Proč považujeme demokracii za nejlepší formu vlády? Jaké jsou kořeny demokracie? Jak se demokracie měnila v průběhu dějin?

Výše položené otázky jsou jedny z mnoha, které si Robert Dahl pokládá a snaží se na ně odpovědět. Těmito otázkami se budu zabývat na následujících stránkách. Jsou tedy jakousi červenou nití mé práce. Jsem si vědom toho, že by tato práce mohla být mnohem obsáhlejší a mohla by se zabývat dalšími otázkami, které jsou s teorií demokracie spjaté. Mohly by zde být kapitoly zabývající se obecným blahem, tyranií většiny, tyranií menšiny, vlivem ústavního, volebního a stranického systému na demokracii, otázkou definice občanů a definice národů, jež

demokracie utváří. Pro omezený rozsah práce se proto v této práci řadou otázek souvisejících s demokracií zabývat nebudu.

Cílem této práce je představení teorie demokracie Roberta Dahla se zaměřením na rozlišení ideální demokracie a polyarchie jakožto demokracie reálné. Robert Dahl klade důraz na rozlišování pojmů demokracie a polyarchie a já se budu ve své práci zabývat tím, co vede Roberta Dahla k tomuto rozlišování. Důvodem výběru tohoto tématu je, že Robert Dahl je jedním z předních současných teoretiků demokracie a jeho teorie polyarchie je velmi zajímavou a přínosnou součástí teorií demokracie.

Tato práce bude obsahovat jak normativní část, tak části více analyticko-empirického charakteru. Za hlavní nástroj, který využiji k naplnění hlavního cíle práce, tedy představení teorie demokracie Roberta Dahla se zaměřením na rozlišení ideální demokracie a polyarchie, lze označit kompilaci děl Roberta Dahla, dalších autorů a jejich následnou obsahovou analýzu.

Struktura práce se samozřejmě odvíjí od samotného cíle práce, přičemž je práce rozdělena do tří kapitol, které dále dělím na podkapitoly. První kapitola nese název Ideální demokracie a v této části se budu zabývat otázkou, co je demokracie. Z pohledu Roberta Dahla nastíním, jaká by mohla být kritéria ideální demokracie nebo proč považujeme demokracii za nejlepší formu vlády. V této části se také budu věnovat otázce rovnosti, která je základem ideální demokracie, problematikou kritérií demokratické autority a kritikou demokracie. Tuto kritiku předložím v rámci představení alternativ k demokracii, jimiž jsou poručnictví a anarchismus.

Druhá kapitola s názvem Demokratické transformace je jakýmsi mostem mezi kapitolami Ideální demokracie a Polyarchie. V této části práce ukážu, jak se odlišuje ideál od praxe, přičemž tak učiním v rámci představení tří demokratických transformací. Tyto demokratické transformace rozlišil Robert Dahl, který upozornil na fakt, že v průběhu

času došlo k několika transformacím demokracií v závislosti na změnách podmínek, v rámci nichž se demokracie utvářely a etablovaly.

Třetí kapitolu jsem pojmenoval Polyarchie a cílem této části práce bude představení teorie polyarchie, již autorem je Robert Dahl. Ten ve svém díle zdůrazňuje, že reálně existující demokratický politický systém není přesnou kopií ideální demokracie. Na základě toho přichází s pojmem polyarchie, za kterým se skrývá reálně existující demokracie. Vedle vysvětlení pojmu polyarchie se budu v této části věnovat demokratickým institucím, které jsou pro polyarchii nezbytné, dále vztahu mezi polyarchií a prostorem, vývoji polyarchie, příznivým podmínkám pro polyarchii včetně vztahu mezi polyarchií a tržním hospodářstvím. V neposlední řadě představím několik problémů, se kterými se dnes polyarchie potýkají a s nimiž se budou potýkat i v budoucnosti. Poslední část této kapitoly věnuji kritice teorie polyarchie. V závěru práce shrnu základní myšlenky a klíčové body teorie demokracie Roberta Dahla.

Ve své práci budu čerpat především z publikací Roberta Dahla, neboť v této práci představuji jeho teorii, myšlenky a názory v otázce demokracie. Mezi jeho stěžejní publikace patří Demokracie a její kritici, O demokracii a Demokracie v právním státě. V těchto třech publikacích se Robert Dahl zabývá jak otázkou ideální demokracie, tak otázkou reálné demokracie a třemi demokratickými transformacemi. K dokreslení jeho myšlenek a názorů jsem využil některé z jeho odborných článků, konkrétně článek Equality versus Inequality a článek A Democratic Paradox.

Mezi součástí mých zdrojů patří dále několik sborníků, které se v některých kapitolách otázkou demokracie a polyarchie zabývají. Patří sem sborník Demokracie od V. Hlouška a L. Kopečka, Úvod do studia politické vědy od L. Cabady a M. Kubáta nebo Přehled moderních politologických teorií od B. Říchové. Důležitou součástí zdrojů jsou také díla Teorie demokracie od P. Svenssona, dále pak Théoria

demokracie G. Sartoriho a Otázka demokracie V. Čermáka. Na stránkách dvou posledních publikací najdeme mj. kritiku teorie polyarchie.

K prohloubení mých znalostí v otázkách demokracie, rovnosti, polyarchie či kritiky polyarchie jsem rovněž čerpal z anglických odborných článků, např. Equality, Self-Government and Democracy od A. diZeregy, Consociational Democracy od A. Lijpharta nebo Fact, Theory, and Democratic Theory od D. C. Parise. Kromě těchto zmíněných a dalších zdrojů ve své práci občas v poznámkách pod čarou doporučuji další rozšiřující literaturu.

2. IDEÁLNÍ DEMOKRACIE

První část své práce s názvem Ideální demokracie jsem rozdělil do pěti kapitol. V první kapitole se budu zabývat otázkou, co je demokracie. Jak ukážu, zodpovědět tuto otázku je téměř nemožné. Druhou kapitolu věnuji otázce ideální demokracie a představením několika kritérií, jež nabídnul Robert Dahl a na základě nichž bychom mohli ideální demokracii definovat. Ve třetí kapitole se budu zabývat otázkou, proč přijímáme demokracii jako nejlepší formu vlády, přičemž se budu na tuto problematiku dívat opět očima Roberta Dahla. Čtvrtá kapitola bude věnována principu rovnosti, který je pro demokracii jako takovou velmi důležitý. V páté kapitole představím tři kritéria demokratické autority tak, jak je definuje Robert Dahl. Náplní šesté kapitoly pak budou alternativy vůči demokracii, kdy se budu zabývat otázkou anarchismu a poručnictví.

2.1. Co je demokracie?

Na začátku studia demokracie je důležité věnovat pozornost etymologickému výkladu tohoto pojmu (Hloušek-Kopeček, 2005: 15). Nejobecnější a nejčastěji používaná definice demokracie zní, že demokracie je vláda lidu. Tato definice vznikla na základě rozboru řeckého sousloví démokrátiá. Démos znamená lid a kratos znamená vládnout (Svensson, 1995: 9). Odtud tedy demokracie jako vláda lidu. Bylo by však mylné myslet si, že tím je problém definice demokracie vyřešen. Právě naopak. Definice demokracie jako vláda lidu totiž s sebou nese řadu dalších otázek, které je nutné vyřešit, tedy spíše se aspoň pokusit je vyřešit. Takovými základními otázkami jsou, co znamená pojem vláda a co vlastně znamená pojem lid (Hloušek-Kopeček, 2005: 15).

Vyřešit tento problém se pokusil Abraham Lincoln, když ve svém gettysburgském projevu z roku 1863¹ použil definici demokracie, která je dodnes nejspíš tou nejslavnější. Abraham Lincoln chápal demokracii jako „vládu lidu, prostřednictvím lidu a pro lid“ (Lincoln cit. dle Hloušek-Kopeček, 2005: 15). Problém je, že i tato definice má své nedostatky. Taková definice totiž nemůže rozlišovat mezi liberálními demokraciemi a autoritářskými či totalitárními režimy, které se mohou nazývat demokraciemi, aniž by demokraciemi byly. Označení demokracie je pro tyto autoritářské či totalitní režimy jakousi fasádou, za kterou se schovávají. Mezi režimy, které se zahalovaly do pláště demokracie, patřily autoritářské režimy v některých afrických, asijských či latinsko-amerických státech ve 20. století a totalitní komunistické režimy (Hloušek-Kopeček, 2005: 16).²

Na problematiku definice demokracie jako vlády lidu, prostřednictvím lidu a pro lid upozornil Giovanni Sartori. Samotný problém definice tkví dle Sartoriho již v tom, že nevíme, co je lid. Pod pojmem lid se může skrývat řada významů – lid může zahrnovat všechny, mnoho, absolutní většinu či omezenou většinu (Sartori, 1993: 24).

Pokud se vrátím k Lincolnově definici demokracie, problémy obsahuje každá ze tří složek definice. První složka nerozeznává, zda je lid objektem či subjektem vlády. Co znamená vláda lidu? Je lid subjektem vlády a vládne si tedy sám? Nebo je lid objektem vlády a je tedy ovládaný? Je vláda lidu takovou vládou, která odvozuje svoji legitimitu ze souhlasu lidu? Je vláda lidu takovou vládou, kterou si lid vybírá? Nebo vláda lidu znamená, že tuto vládu vede lid (Sartori, 1993: 37)? První složka definice nabízí tolik výkladů, že by se touto definicí mohly zaštitit

¹ Gettysburgský projev pronesl Lincoln při příležitosti otevření národního hřbitova u Gettysburgu, kde se odehrála 1863 jedna z rozhodujících bitev občanské války mezi Severem a Jihem.

² Několik příkladů za všechny: V Africe byla takovým režimem například Libye v období vlády Muammara Kaddáfího mezi lety 1969 až 2011, který ve své Zelené knize prohlásil, že pouze Libye je opravdovou demokracií, v níž vládou lidové kongresy a lidové výbory. Příkladem latinskoamerické diktatury, která se skrývala pod pláštěm demokracie, bylo Chile v době Augusta Pinocheta, tj. mezi lety 1973 až 1990, jehož vláda byla dokonce odsouhlasena referendem z roku 1978. Za pojmem lidová demokracie se ukrývala také diktatura Josifa Stalina, který stál v čele SSSR mezi lety 1922 až 1953.

nejen různé typy demokracie, ale také jiné než demokratické režimy (Hloušek-Kopeček, 2005: 17).

Druhá složka Lincolnovy definice je také problematická, neboť je příliš obecná, což vede k nemožnosti ji více specifikovat. Pod vládou prostřednictvím lidu si totiž můžeme představit vládu, kterou vykonává lid jako celek nebo vládu elity, kterou zvolil lid apod. Možností je tedy tolik, že je nemožné druhou složku blíže specifikovat (Sartori, 1993: 39).

Třetí složku demokracie bychom mohli chápat tak, že vláda pro lid znamená vládu pro dobro lidu (Sartori, 1993: 39). Problém je, že za takovou interpretací se mohou skrývat i nedemokratické režimy. Takovým příkladem režimů, které tvrdily, že vládou pro lid a v jeho prospěch, byly totalitní komunistické režimy (Hloušek – Kopeček, 2005: 17).

Definovat pojem demokracie je tedy velmi obtížné. Jak nám ukazuje Lincolnova definice, pojem demokracie je pojem mnohovýznamový. V moderní době je pojem demokracie tak univerzálně přijímán, používán a zneužíván, že jednotná definice jednoduše neexistuje. V souvislosti s tímto faktem hovoří Giovanni Sartori o zatemnění pojmu demokracie (Hloušek-Kopeček, 2005: 16–17).

Robert Dahl upozorňuje na podobný problém, když říká, že se z demokracie stal jakýsi mainstream. Slovo demokracie se stalo pojmem bezpředmětným. Dnes vlastně podle Roberta Dahla nevíme, co pojem demokracie znamená. Vůbec tomu nepomáhá fakt, že se za domnělými demokratiemi skrývají i režimy nedemokratické (Dahl, 1995a: 8).³ Neznamená to však, že bychom měli zanevřít na zkoumání demokracie, právě naopak (Hloušek-Kopeček, 2005: 18).

Robert Dahl upozorňuje, že pojem demokracie je ovlivňován časem a prostorem. Výraz pojmu demokracie se v průběhu dějin měnil, tak jak se měnila kritéria demokracie. Definice demokracie tak byla v každé době

³ Tuto problematiku nám může přiblížit Ogdenův trojúhelník, který rozlišuje mezi termínem, pojmem a předmětem (Svensson, 1995: 7–8).

jiná (Dahl, 2001: 9, 95). Je důležité si uvědomit, že demokracie je jev dosti náhodný. Rozhodně to není jev, který má kontinuální vývoj (Dahl, 2001: 13). Robert Dahl má za to, „[...] že demokracii lze nezávisle vynalézt a znovuobjevovat pokaždé, kdy se pro to vyskytnou vhodné podmínky“ (Dahl, 2001: 15). Mezi takové podmínky mohou patřit civilní kontrola ozbrojených složek, homogenní společnost či demokratická politická kultura (Dahl, 2001: 133). Těmito podmínkami se budu zabývat v kapitole Polyarchie.

Při pokusu definovat demokracii se tedy poněkud ustálila definice, podle níž je demokracie vláda lidu. Jak jsem ukázal, tato definice je nedostačující, neboť se pod ní mohou skrývat různé významy. Na druhou stranu však není možné najít jednotnou definici demokracie, která by byla dostačující a přitom univerzální. O takovou definici se pokusil A. Lincoln, který chápal demokracii jako vládu lidu, pro lid a prostřednictvím lidu. Tato definice je však také problematická, neboť pod každou složkou definice se opět mohou skrývat různé významy. Nemožnost najít jednu definici demokracie nazval G. Sartori zatemněním pojmu demokracie, neboť tento pojem se stal natolik využívaným, až se stal bezpředmětným.

2.2. Kritéria demokracie

Poté, co jsem se zabýval otázkou, co je demokracie, musím upozornit ještě na jeden problém týkající se demokracie. Tímto problémem je, zda pojmem demokracie označujeme nějaký ideál či skutečnost (Paris, 1987: 215). Tento problém se snaží vyřešit Robert Dahl, když zavádí pojem polyarchie (Coppedge-Reinicke, 1990: 51). Tvrdí, že je nutné činit rozdíl mezi hodnotovými soudy a empirickými soudy (Dahl, 2001: 30). Jinými slovy řečeno, že je nutné rozlišovat demokracii jako určitý ideál vlády a demokracii jako reálnou praxi vlády. Právě polyarchie označuje reálný stav demokracie, tedy, jak demokracie ve skutečnosti funguje (Mareš, 2005: 251).

Robert Dahl upozorňuje, že rozlišování ideálu od praxe neznamena, že ideál od praxe zcela odloučíme (Čermák, 1992: 45). Vztah mezi ideálními demokraciemi a reálnou demokraciemi je totiž vztahem dilematu. Ideální demokracii nelze sice zcela a beze zbytku naplnit, je ale nutné se o to pokusit (Paris, 1987: 215). Snaha o zavedení ideální demokracie nás totiž vede k tomu, že se snažíme politický systém demokratizovat a na základě toho si vybíráme strategie demokratizace (Dahl, 2000: 37). Ideály v tomto případě chápeme jako určitý hodnotový žebříček praxe. Jednotlivé instituce mezi sebou můžeme komparovat a klasifikovat je (Paris, 1987: 218). Mezi ideálními demokraciemi a reálnou demokraciemi existuje tedy vztah dilematu, na druhou stranu je to však také vztah konsenzu (Paris, 1987: 216).

Je nutné upozornit, že jakýkoliv ideální typus⁴, tedy i ten demokratický, není obrazem historické reality, nýbrž obrazem vlastní reality. Ideální typus demokracie se neustále vyvíjí v kontextu času. Každé historické období má svůj ideální typus demokracie (Čermák, 1992: 53). Jean Jacques Rousseau definoval jako ideální typus demokracie vládu lidu, která vládne ve jménu obecného blaha a pro naplnění obecného blaha (Křsková, 2003: 348). Alexis de Tocqueville označil za ideální typus demokracie demokracii sociální, která se vyznačuje takovou společností, v níž se nevyskytují přílišné nerovnosti mezi jejími členy (Skovajsa, 2007: 319). John Stuart Mill definoval ideální typus demokracie jako reprezentativní demokracii, kdy je vládnutí neustále pod dohledem volených zástupců volených lidem (Skovajsa, 2007: 323).

Jak jsem již upozornil, ideální typy demokracie nemohou být nikdy v praktické rovině zcela naplněny. Robert Dahl rozlišuje demokracii a polyarchii, tedy ideální typus demokracie s reálným obrazem demokracie, přičemž upozornil, že ideály jsou nutným hodnotovým

⁴ Pojem ideální typus poprvé použil Georg Jellinek a od něho tento pojem převzal Max Weber. Otázku komparace idejí a reality však již řešil Platón, když na podobenství o jeskyni vysvětloval, že svět, ve kterém žijeme, je jen nedokonalou kopií světa idejí (Čermák, 1992: 49).

žebříčkem praxe (Čermák, 1992: 53, Dahl, 2005: 188). Hodnotový žebříček, který se skrývá za ideální demokracií, je tvořen podle Roberta Dahla pěti kritérii demokracie (DiZerega, 1998: 448–449). Aby byla naplněna politická rovnost, která je základem Dahlovy ideální demokracie, musí demokracie, respektive demokratický proces, vykazovat daná kritéria. Robert Dahl za tato kritéria označuje účinnou participaci, volební rovnost, poučené porozumění, kontrolu nad nastolováním témat k projednání a zahrnutí všech dospělých (Dahl, 1995a: 101).

Účinná participace znamená možnost všech vyjádřit se k dané problematice a k navrhovaným zákonům a diskutovat o nich (Dahl, 1995a: 102, Dahl, 2001: 39). Každý má právo vyjádřit své preference a poslechnout si preference ostatních (DiZerega, 1998: 450). Je důležité, aby občan nebyl za své názory perzekuován ze strany vlády či režimu (Dahl, 2005: 189).

Volební rovnost v sobě skrývá možnost všech občanů volit, přičemž je zachována rovnost hlasů, kdy platí pravidlo jeden volič – jeden hlas. Volby, kterých se občané účastní, musejí být spravedlivé, rovné a časté (Dahl, 2005: 195).

Poučené porozumění znamená, že každý občan by měl mít přístup k informacím o problematice, která se projednává (DiZerega, 1998: 450). Tyto zdroje, kde občan hledá informace o dané problematice, musejí být zcela nezávislé, nesmějí podléhat kontrole vlády či nějaké politické straně, aby nedošlo k překreslování informací a záměrnému ovlivňování veřejnosti (Dahl, 2005: 189). Občan má tedy možnost hledat alternativy k vyřešení problému a především možnost dozvědět se o nich. Informace pomáhají občanům, aby našli takové nástroje, které jsou nutné k prosazení nějakého navrhovaného zákona, a aby znali přibližný dopad přijatého zákona na společnost jako takovou (Dahl, 1995a: 104, Dahl, 2001: 39).

Kontrola nad nastolováním témat k projednání v sobě skrývá právo všech rozhodovat, jaká témata budou diskutována a projednávána (Svensson, 1995: 173). Kdyby totiž měla toto právo jen úzká skupina lidí, mohla by zaručit, aby se některá témata nikdy nedostala k projednávání, což by samozřejmě politickou rovnost narušovalo (DiZerega, 1998: 450). Demokratický proces by tak nemohl být demokratickým, neboť občané by si nemohli dobrovolně a demokraticky rozhodnout, jaká témata mají být projednávána a jaká nikoliv. Jedině ten lid, který sám rozhoduje o agendě témat, je lidem svrchovaným (Dahl, 1995a: 105, Dahl, 2001: 39, 41).

Zahrnutí všech dospělých znamená, že se demokratického procesu účastní všichni dospělí občané (Dahl, 1995a: 111, Dahl, 2001: 39). Je to tedy kritérium všeobecného volebního práva, které se týká všech dospělých členů společnosti kromě cizinců a osob mentálně postižených (Mareš, 2005: 254, Svensson, 1995: 173). Páté kritérium se dotýká všech předešlých kritérií, což znamená, že každý dospělý občan by měl mít možnost vyjádřit svůj názor a preferenci, mít přístup k alternativním a nezávislým zdrojům, kontrolovat program, účastnit se voleb nebo být členem různých zájmových skupin (Dahl, 2005: 189).

Robert Dahl upozorňuje, že všechna kritéria jsou nutná k zajištění politické rovnosti. Jsou to nezbytné podmínky minimální úrovně demokratického procesu. Jestliže budou naplněna jen čtyři kritéria z pěti, pak není politická rovnost naplněna (DiZerega, 1998: 450–451). Je však nutné si uvědomit, že tato kritéria politické rovnosti a demokracie jsou kritérii ideálními. V této rovině se bavíme o demokracii jako o určité ideální formě vládnutí. Robert Dahl sám upozorňuje, že všechna tato kritéria nemohou být nikdy bezezbytku naplněna (Dahl, 2001: 43).

Podle mého názoru je problematické naplnit především kritérium účinné participace. Pod kritériem účinné participace se do jisté míry skrývá svoboda slova. Vedle toho v sobě ale také toto kritérium zahrnuje fakt, že všichni lidé by měli mít stejnou možnost vyjádřit se k dané problematice. V tuto chvíli je však jasné, že všichni lidé nemohou mít

stejnou možnost vyjádřit se k dané problematice, neboť někteří lidé mají mnohem lepší pozici k vyjadřování svých názorů, přičemž jejich názory mají větší význam než názory jiných. Důvod nacházím především v sociálním statusu, neboť názor vysokoškolského učitele bude mít ve společnosti jistě vyšší váhu než názor dělníka.

I když však nemohou být tato ideální kritéria bezezbytku naplněna, důležité je, že tato kritéria vytvářejí jakýsi hodnotový žebříček, podle kterého můžeme komparovat různé demokracie (chápej polyarchie). Kromě toho bychom mohli tato kritéria považovat i za určitou motivaci a návod, jakým směrem demokratizaci vést (Svensson, 1995: 174).

Shrnu-li hlavní závěry této podkapitoly, základem ideální demokracie je politická rovnost. Aby mohla být politická rovnost naplněna, musí demokracie, respektive demokratický proces, vykazovat určitá kritéria. Robert Dahl za tato kritéria označuje účinnou participaci, volební rovnost, poučené porozumění, kontrolu nad nastolováním témat k projednání a zahrnutí všech dospělých. Daná kritéria nemohou být nikdy bezezbytku naplněna, stejně jako se nemůže reálná demokracie stát bezezbytku ideální demokracií.

2.3. Proč demokracie?

V prvních dvou podkapitolách jsem se zabýval, co je demokracie a jak by mohla ideální demokracie vypadat. Důležitou otázkou v rámci studia demokracie je ale také otázka, proč usilovat o demokratizaci a proč bychom měli považovat demokracii za nejlepší formu vlády. Winston Churchill o demokracii prohlásil: „Demokracie je tou nejméně špatnou vládou ze všech forem vlád“ (Churchill cit. dle: Hloušek-Kopeček, 2005: 2005). Proč tomu ale tak je? Proč lidé podporují demokracii? Proč lidé chápou demokracii jako nejlepší formu vlády (Dahl, 2000: 36)? Odpověď na otázku, proč je demokracie nejlepší formou vládnutí, formuluje Robert Dahl do deseti důvodů (Dahl, 2001: 46).

Prvním důvodem je, že demokracie zabraňuje nástupu tyranie. Demokracie jsou zkrátka méně tyranské než ostatní politické systémy. Demokratické instituce totiž v sobě skrývají ochranu základních lidských práv (Dahl, 2001: 48–48).

Druhým důvodem je, že demokracie zajišťuje základní práva, neboť je založena na občanských zákonech. Důležité je, že tato práva musejí být deklarována de facto, ne pouze de iure. Kdyby totiž byla tato práva deklarována pouze de iure, pak by se nejednalo o demokratický politický systém v pravém slova smyslu. Takový politický systém by měl jen demokratickou fasádu. Demokratický politický systém tedy nemá práva jen deklarovat, má je také chránit (Dahl, 2001: 48–49).

Třetím důvodem je, že demokracie zajišťuje všeobecnou svobodu (Dahl, 2001: 50). Za všeobecnou svobodou se mohou skrývat svoboda slova, svoboda sdružování nebo možnost existence opozice (Svensson, 1995: 169). Obrana těchto svobod je často podmíněna existencí demokratické politické kultury, která je pro efektivní a stabilní demokracii nutností (Dahl, 1995a: 84). „[...] demokratická kultura klade důraz na hodnotu osobní volnosti a nezávislosti, a proto podporuje i další práva a svobody“ (Dahl, 2001: 51).

Čtvrtým důvodem je, že demokracie umožňuje lidem chránit jejich vlastní zájmy (Dahl, 2001: 51). Demokracie svými právy a zákony vytváří určitý soubor zájmů občanů, které demokracie nejen chrání, ale také prosazuje (Dahl, 1995a: 89). Je nutné upozornit, že demokracie může umožňovat lidem chránit jejich vlastní zájmy jen za předpokladu, že se občané mohou účastnit voleb. Je samozřejmé, že všechny zájmy všech občanů nemohou být nikdy zajištěny, ale možnost účastnit se voleb je věc nezbytná (Dahl, 2001: 52).

Pátým důvodem je, že demokracie umožňuje občanům, aby žili podle těch zákonů, které si zvolí. Mluvíme o jakési mravní samostatnosti (Dahl, 1995a: 86, Dahl, 2001: 52). Je pochopitelné, že každý občan je člověkem autonomním, a proto by si určitě každý člověk vybral jiné

zákony, podle kterých by žil. Pak by nemuselo docházet k nedodržování zákonů, neboť by lidé jednali podle vlastní svobodné vůle. Je také pochopitelné, že takový stav je nedosažitelný. Demokracie je založena na snaze vytvořit určitý kompromis. Je nutné, aby všichni občané měli právo se k návrhu zákona vyjádřit, diskutovat o něm a navrhnout alternativy. Na základě toho je pak hlasováním přijat zákon (Dahl, 2001: 53).

Šestým důvodem je, že demokracie jde ruku v ruce s mravní odpovědností. Demokracie umožňuje lidem, aby jednali jako mravně odpovědní lidé. Jelikož demokracie vytváří zákony na základě souhlasu většiny, většina lidí se podle těchto zákonů řídí a jedná tedy v souladu s mravní odpovědností (Dahl, 1995a: 86, Dahl, 2001: 54).

Sedmým důvodem je, že demokracie umožňuje rozvoj osobnosti člověka (Dahl, 1995a: 87, Dahl, 2001: 54). Demokracie svojí podstatou podporuje spravedlnost, poctivost, slušnost nebo lásku. Jsou to sice vlastnosti, se kterými se člověk veskrze narodí, ale demokracie tyto vlastnosti dále podporuje na rozdíl od režimů nedemokratických (Dahl, 2001: 55). Tento osobní rozvoj občana je spojen s morální autonomií, která znamená, že každý občan může v demokratickém politickém státě jednat podle svého morálního vědomí a žít podle zákonů, které podléhají jejich vlastní volbě (Dahl, 1995a: 86).

Osmým důvodem je, že demokracie zajišťuje politickou rovnost (Dahl, 2001: 55). Demokracie je politický systém, jehož instituce politickou rovnost podporují a do určité míry umožňují. Robert Dahl však upozorňuje, že zajistit plnou politickou rovnost je záležitostí téměř nemožnou, a to už z hlediska kritérií osobní volby, kompetence a hospodárnosti (Dahl, 1995: 82–88). Těmito kritérii se ve své práci budu zabývat v poslední podkapitole této části práce.

Devátým důvodem je, že demokracie proti sobě nevedou válku, usilují tedy o mír. Jedním z důvodů, proč spolu demokratické státy neválčí, může být ekonomická závislost těchto zemí. Válka by jednoduše ohrozila blahobyt obyvatelstva (Dahl, 2001: 56). Dalším důvodem může

být demokratická kultura, kdy hodnoty demokracie jednoduše neumožňují používat násilí k vyřešení problémů (Dahl, 2001: 57).

Fakt, že demokratické státy neválčí, nazýváme teorií demokratického míru. Teorie demokratického míru však čelí kritice. Je sice pravda, že demokratické země neválčí, ale pouze mezi sebou. S nedemocraciemi demokracie stále válčí. Další kritikou je, že omezení válek díky demokratickému uspořádání nemůžeme tolik připisovat demokratickým hodnotám jako spíše ústavnímu a právnímu zakotvení, které problematizuje zahájení války (Starr, 1997: 154–156).

Desátým důvodem je, že demokratické státy jsou na tom většinou z hlediska ekonomického lépe než státy nedemokratické. Prosperita demokratických států je do jisté míry spojena s tím, že demokracie je většinou spojena s tržním hospodářstvím (Dahl, 2001: 57). Demokracie však k ekonomické prosperitě přispívá i jinak. Předně je to vzdělávání, které se občanům v demokratických státech dostává ve velkém. Vzdělání občané přináší inovace a nové technologie, které samozřejmě vedou k ekonomickému růstu (Siegle-Weinstein-Halperin, 2004: 64). Dalším podstatným důvodem ekonomického blahobytu demokratických států je právo. Demokratické zákony upravují majetkové vztahy, což přispívá k efektivní ekonomice (Dahl, 2001: 57).

Robert Dahl se tedy vedle definování ideální demokracie snaží odpovědět na jednu z nejdůležitějších otázek v rámci demokracie, a to otázkou, proč považujeme demokracii za nejlepší způsob vlády. Odpovědi na tuto otázku shrnuje do deseti důvodů, které by bylo podle mne dobré chápat do jisté míry také v intencích ideálu, podobně jako kritéria demokracie.

2.4. Rovnost jako základ demokracie

Jak jsem již dříve poukázal, vnitřní rovnost občanů je podle Roberta Dahla základem demokracie (DiZerega, 1998: 450). Žádný člověk není nadřazen jinému člověku, všichni jsou si vnitřně rovni a mají tedy stejnou vnitřní hodnotu (Dahl, 1996: 639). Žádný člověk se nemusí bez svého souhlasu podřít jinému člověku (Dahl, 1995a: 81). Žádná skupina občanů není privilegovaná (Svensson, 1995: 167). Robert Dahl však upozorňuje, že myšlenku vnitřní rovnosti automaticky přijímáme a nezabýváme se zdůvodněním, proč je myšlenka rovnosti pro demokracii tak důležitá (Dahl, 2001: 60). Příkladem budiž Prohlášení nezávislosti z roku 1776: „Jsme přesvědčeni o naprosté samozřejmosti pravdy, že všichni lidé byli stvořeni navzájem si rovni a že je Stvořitel vybavil určitými nezadatelnými právy, mezi nimiž je právo na život, na svobodu a právo na úsilí o spokojený život“ (Prohlášení nezávislosti cit. dle Dahl, 2001: 60).

Myšlenka vnitřní rovnosti je podporována několika zásadami. Zaprvé souvisí s mravní odpovědností, neboť politická rovnost je v demokratickém státě mravním soudem. Občané demokratického státu se shodli na tom, že politická rovnost je správná (Dahl, 2001: 62). Za druhé, rovnost mezi lidmi je v souladu s etickými principy a náboženstvím. Judaismus, křesťanství i islám razí zásadu rovnosti. Za třetí, proti zásadě rovnosti vystupují jen slabé alternativy (Dahl, 2001: 63). Historie je plná důkazů, jak některá skupina začala hlásat svoji nadřazenost a jak si ji vynucovala, a to i násilím. Je pochopitelné, že by řada lidí chtěla být nadřazena těm ostatním. Na druhou stranu je poměrně logické, že se každý jedinec nebo skupina jedinců obává, že by jiný jedinec nebo jiná skupina jedinců mohla prosadit svoji nadřazenost na úkor druhých. To vede jedince k tomu, že raději přijímají zásadu rovnosti (Dahl, 2001: 64).

Demokracie je tedy založena na pevné zásadě rovnosti. Jelikož jsou si všichni lidé vnitřně rovni, měl by mít každý člověk stejnou šanci

vyjádřit svůj názor, což si vyžaduje politickou rovnost (Dahl, 1996: 639). Kdybychom odmítli tvrzení, že všichni lidé mají stejnou vnitřní hodnotu, tvrdili bychom, že někteří lidé jsou nadřazeni ostatním. Takové tvrzení však nemá v demokracii své místo (Svensson, 1995: 167–168).

Jestliže přijmeme princip vnitřní rovnosti, přijímáme tím také princip politické rovnosti, který nám říká, že občané jsou si schopni vládnout a jsou způsobilí vládnout (Dahl, 1995a: 91). Do této skupiny způsobilých však nepatří všichni členové společenství. Existují zde určité hranice, které určují, kdo do tohoto souboru občanů bude patřit. Děti jsou typickým příkladem těch členů společenství, které nemohou patřit do daného souboru občanů (Dahl, 1995a: 92). Pevná zásada rovnosti tak naráží na určité problémy. Je totiž otázkou, jak vybíráme ony hranice, podle kterých se vytváří soubor způsobilých občanů (Svensson, 1995: 168). Přetvářením těchto pomyslných hranic bychom mohli vytvořit ze státu stejně tak demokracii inkluzivní jako demokracii exkluzivní (Dahl, 1995a: 92). Na základě tohoto problému je nutné doplnit princip vnitřní rovnosti o některé další. Mezi tyto principy patří především princip osobní autonomie (Dahl, 1995a: 83, 93).

Princip osobní autonomie je velmi důležitý při kolektivním rozhodování. Každý člověk si je nejlépe vědom, jaké jsou jeho zájmy. Tyto zájmy se snaží samozřejmě prosadit (Svensson, 1995: 168). Je pochopitelné, že nelze prosadit všechny zájmy všech občanů. Problémem také je, kdo má rozhodovat o tom, jaké zájmy budou prosazeny a jaké ne. A v tomto okamžiku nastupuje princip osobní autonomie: „[...] při individuálním nebo kolektivním rozhodování by se každý dospělý občan měl pro účely rozhodování považovat za náležitého soudce svých vlastních zájmů“ (Dahl, 1995a: 94). Z principu osobní autonomie jsou někteří jedinci také vyloučeni. Typickým příkladem jsou opět děti, které podléhají principu paternalistické autority (Dahl, 1995a: 94).

Proti principu osobní autonomie vystupují někteří kritici⁵, kteří tvrdí, že určití lidé jsou jednoduše způsobilější rozhodovat a vládnout, jsou dokonce způsobilější rozhodovat o našich vlastních zájmech. Takoví lidé jsou nazýváni poručníky (Svensson, 1995: 171). Otázkou poručnictví se budu zabývat v poslední podkapitole této část práce.

Když spojíme pevnou zásadu rovnosti a princip osobní autonomie, vytváří se nám výborný základ pro demokratický politický systém. Každý občan si je vědom svých zájmů, má právo je prosazovat a při kolektivním rozhodování platí známá pevná zásada rovnosti, která nečiní rozdíly mezi občany (Dahl, 1995a: 98). Na základě těchto dvou principů demokracie umožňuje bránit a podporovat svobodu, a to ze třech hledisek. Jsou jimi obecná svoboda, svoboda sebeurčení, morální autonomie (Dahl, 1995a: 84, 86).

Obecná svoboda je jakýmsi souborem různých svobod, např. svobody slova či shromažďování. Obrana těchto svobod je často podmíněna existencí demokratické politické kultury, která je tak pro existenci efektivní a stabilní demokracie nutná (Dahl, 1995a: 84).

Svoboda sebeurčení tkví v tom, že lidé žijí ve společnostech, kde je nutné přijímat kolektivní rozhodnutí. Demokracie patří právě proto k nejlepším politickým uspořádáním, neboť umožňuje přijímat kolektivní rozhodnutí, přičemž ale stále pohlíží na osobní svobody každého jedince. Každý občan v rámci demokracie má totiž právo účasti na rozhodování, což znamená, že se podílí na tvorbě zákonů a ústavy (Dahl, 1995a: 84–85).

Morální autonomie znamená, že demokracie umožňuje osobní rozvoj občana. Každý občan může v demokratickém politickém státě jednat podle svého morálního vědomí a žít podle zákonů, které podléhají jeho vlastní volbě. Občané tak žijí podle zákonů, které si sami zvolili (Dahl, 1995a: 86, Svensson, 1995: 169).

⁵ Mezi první kritiky principu osobní autonomie patřil Platón, který obecně demokracii odsuzoval jako vládu nevzdělané lúzy.

Ideální demokracie je tedy podle Roberta Dahla založena na principu pevné zásady rovnosti a principu osobní autonomie. V ideální demokracii jsou si tedy všichni členové společenství rovni, každý z nich zná nejlépe své zájmy, snaží se je prosadit a všichni jsou si vlastními soudci jejich rozhodnutí (Dahl, 1996: 639). Jak ukážu ve své práci později, stejně jako nemůže být bezezbytku naplněna ideální demokracie, nemůže být nikdy bezezbytku naplněn princip rovnosti mezi občany, a to především princip politické rovnosti (DiZerega, 1998: 452).

2.5. Kritéria autority

V rámci demokracie je také nutné zabývat se autoritami, které v čele demokracií stojí. Touto otázkou se Robert Dahl zabýval ve své knize *Demokracie v právním státě?* Robert Dahl ve své knize rozlišuje tři kritéria autority, které nazývá kritériem osobní volby, kritériem kompetence a kritériem hospodárnosti (Dahl, 1995b: 9).

Kritérium osobní volby je prvním kritériem demokratické autority. Kritérium osobní volby bychom mohli chápat tak, že každý člen společenství má právo volit a rozhodovat se podle svého svědomí a vědomí. Toto kritérium je do jisté míry spojeno s politickou rovnoprávností, která je pro demokracii tolik důležitá. Stejně jako se princip politické rovnoprávnosti vztahuje na každého občana, vztahuje se na každého občana také kritérium osobní volby (Dahl, 1995b: 12). Každý člověk však žije v nějakém společenství, kde se v některých otázkách musí kritérium osobní volby odsunout kvůli kolektivnímu rozhodování (Dahl, 1995b: 13–18). Ve společenství, kde platí princip kolektivního rozhodování, je nutné, aby platily také určité záruky, jakési právo veta. Bez určitých záruk by většina mohla vždy přehlasovat menšinu a narušit naprosto základní lidská práva (Dahl, 1995b: 15–16).

Kritérium kompetence je druhým kritériem demokratické autority (Dahl, 1995b: 22). Mezi kritériem osobní volby a kritériem kompetence je

silná vazba. V některých případech se totiž můžeme vzdát kritéria osobní volby ve prospěch kritéria kompetence, a to v případě, kdy jsme méně kompetentní v určité oblasti než někdo jiný (Dahl, 1995b: 24). Robert Dahl upozorňuje, že kritérium kompetence nemusí, ale může být v protikladu s demokracií. Že lid není kompetentní vládnout, už tvrdil Platón. Takové tvrzení je samozřejmě v rozporu s kritériem osobní volby, politickou rovnoprávností a demokracií jako takovou (Dahl, 1995b: 26–27). Platón předával kritérium kompetence do rukou elity, respektive do rukou filozofů vládců (Krsková, 2003: 57).⁶ Robert Dahl naopak tvrdí, že lid je kompetentní vládnout si, neboť jedině lid zná své zájmy nejlépe. Konsenzus mezi kritériem osobní volby a kritériem kompetence v rámci formy vlády můžeme najít v zastupitelské demokracii, kdy lid vládne prostřednictvím jimi zvolených zástupců (Dahl, 1995b: 26–28).

Kritérium hospodárnosti je třetím kritériem demokratické autority (Dahl, 1995b: 30). Kritérium hospodárnosti souvisí s časem a lze ho chápat tak, že všichni občané státu nemají čas účastnit se nějakých lidových shromáždění, na kterých by rozhodovali a hlasovali (DiZerega, 1998: 458). Proto lidé předají otázku rozhodování a hlasování užší vybrané skupině. Na základě kritéria hospodárnosti vznikla do jisté míry ekklesia v athénské demokracii a zastupitelská demokracie v národním státě (Dahl, 1995b: 30, 32).

2.6. Alternativy demokracie - anarchismus a poručnictví

Poté, co jsem se zabýval otázkou ideální demokracie, je nutné upozornit na fakt, že demokracie má také své nepřátele. Robert Dahl se ve své práci *Demokracie a její kritici* zabývá dvěma alternativami k demokracii, a to anarchismem a poručnictvím (Dahl, 1995a: 37).

⁶ Platón odmítal demokracii jako takovou. Demokracie je pro něj totiž vláda lidu, který je nekompetentní. V demokracii vládne svoboda a spravedlnost, což je podle Platóna špatně. „Demokracie znamená zánik všech základních hodnot občanské společnosti“ (Krsková, 2003: 57).

Na začátku debaty anarchismus versus demokracie je nutné upozornit, že anarchismus jako takový není ucelenou teorií a její kritika vůči demokracii se tak může od autora k autoru dost lišit (Holmes, 1977: 248). Obecně bychom však mohli říci, že anarchismus neodmítá demokracii proto, že je demokracií. Anarchismus totiž odmítá stát jako takový. Stát je totiž špatný, neboť má donucovací moc (Holmes, 1977: 247). A jelikož je špatné násilí jako takové, je špatný i stát. Monopol na násilí, jež drží stát, je naprosto nemorální. Na této nemorálnosti nemění nic ani fakt, že monopol na násilí drží demokratický stát. Ani demokratický stát nemůže zabránit násilí, proto je nutné odmítnout i demokratický stát (Holmes, 1977: 250).

Jak by mohla vypadat kritika anarchismu? Anarchismus tvrdí, že stát je špatný proto, že má donucovací nástroje. Jak správně Robert Dahl argumentuje, aspoň podle mého názoru, v čem bude lepší společnost bez státu? Společnost bez státu nás vrací do přirozeného stavu, jak by to pojmenoval Thomas Hobbes. A jak by Thomas Hobbes dále pokračoval, v přirozeném stavu bojují všichni proti všem (Dahl, 1995a: 43). Otázka tedy zní, proč nevytvořit stát, který sice násilí produkovat může, ale rozhodně v menší míře, než je tomu v přirozeném stavu. A produkování násilí se samozřejmě ještě mnohem zmenší, když tento stát bude demokratický (Dahl, 1995a: 40, 45). Robert Dahl tyto názory shrnuje ve větě: „[...] bylo [by] lepší pokusit se vytvořit uspokojivý stát, než se pokoušet existovat ve společnosti bez státu“ (Dahl, 1995a: 46).

Další alternativu k demokracii představuje poručnictví. Poručnictví odmítá demokracii z toho důvodu, že vláda lidu je nekompetentní. Kritika poručnictví k demokracii je tedy založena na kritériu kompetence. V čele státu musejí být lidé, kteří k tomu mají schopnosti a znalosti, jsou tedy kompetentní k vládnutí. Poručnictví je však ze své podstaty založeno na hierarchii. A právě kvůli hierarchickému principu je poručnictví naprosto neslučitelné s demokracií (Dahl, 1995a: 51). Robert Dahl tvrdí, že poručníci jsou pro demokracii zhoubní (Dahl, 2001: 66).

Vedle Platóna, který chápal lid jako vládu lúzy, lze mezi zastánce poručnictví řadit také představitele teorie elit. Italové Gaetano Mosca a Vilfredo Pareto, kteří patří mezi představitele teorie elit, tvrdili, že demokracie je pouhým mýtem a fikcí, neboť lid nemůže nikdy vládnout. V čele státu stojí vždy elita, která vládne mase lidí. Úzká elita ovládá většinu, neboť se v jejích rukách soustředí moc a vliv (Kopeček, 2005a: 151).

G. Mosca tvrdil, že v každé společnosti existují dvě skupiny lidí, jedna vládoucí a jedna ovládaná. Vládoucí skupina je vždy menšinou, zatímco ovládaná skupina je většinou. Elita vládne mase lidí, neboť se v jejích rukách soustředí moc a vliv. Svoji vládu vůči masám legitimují elity na základě určitého souboru představ a ideálů, který se nazývá politickou formulí (Kopeček, 2005a: 152–153).

W. Pareto pojmenoval Moscovu politickou formuli derivací. Derivace jsou teoretickým a praktickým legitimizováním nadvlády elity nad menšinou. Jedná se o určité odůvodnění a vysvětlení našeho jednání. Demokracie je vedle socialismu, metafyziky či teologie právě takovou derivací. Oproti derivacím stojí tzv. rezidua, která jsou souborem opravdových motivů našeho jednání, tedy našich instinktů, emocí či vášní. Tato rezidua jsou ospravedlňována derivacemi. Touha elity po moci je tedy legitimována demokracií, kdy elity přesvědčí masy lidí, že si vládnou sami, ačkoliv tomu tak není (Kopeček, 2005a: 158).

Kritika poručnictví vůči demokracii je založena na dvou argumentech. První argumentace se zabývá otázkou technickou, druhá argumentace se zabývá otázkou morální. Zastánci poručnictví vycházejí z předpokladu, že jen někteří jedinci mohou vládnout, protože jen někteří k tomu mají nutné znalosti a schopnosti. Stejně jako děti existují i další jedinci, kteří neznají své vlastní zájmy, nemohou je tedy prosazovat, a proto by se neměli účastnit rozhodování. Zastánci demokracie však takový předpoklad odmítají. Tvrdí, že každý jedinec si je vědom svých

zájmů a rozhodně je může prosazovat lépe a hájit lépe než poručníci (Dahl, 1995a: 54–55).

I kdyby na tuto argumentaci zastánci poručnictví přistoupili a potvrdili, že člověk si může být vědom svých zájmů, argumentovali by proti demokracii tím, že jedinci chybí schopnosti a znalosti k prosazení těchto zájmů (Dahl, 1995a: 56). Zastánci poručnictví jasně kritizují a odmítají tzv. pevnou zásadu rovnosti, což je princip tolik typický pro demokracii (Dahl, 1995a: 57). Zastánci demokracie na tuto kritiku odpovídají tím, že žádná osoba není morálně způsobilější vládnout než jiná. Jasně to vystihuje výrok Jeffersona: „Dejte morální úkol oráči a profesorovi. Ten první se rozhodne stejně dobře a často ještě lépe než druhý, protože nebyl sveden na scestí umělými pravidly“ (Jefferson cit. dle Dahl, 1995a: 57).

Zastánci poručnictví opírají svoji argumentaci také o tvrzení, že jedině poručníci jsou na rozdíl od masy lidí morálně způsobilí vládnout (Dahl, 1995a: 63). Onu morální oprávněnost nadvlády elity přináší právě výše zmíněná politická formule G. Moscy a derivace W. Pareta (Kopeček, 2005a: 154). Lidé jsou podle zastánců poručnictví sobečtí, a i kdyby uměli hájit své zájmy, hájili by pouze zájmy svoje vlastní a opomněli by otázku společného blaha (Dahl, 1995a: 58–59). Zastánci poručnictví tedy tvrdí, že najdeme takové poručníky, kteří mají vysoké znalosti a vysokou mravnostní odpovědnost. Robert Dahl si na otázku, zda tito jedinci existují, odpovídá slavným výrokem lorda Actona: „Moc má sklon korumpovat; absolutní moc korumpuje absolutně“ (Acton cit. dle Dahl, 2001: 69). Parafráze tohoto výroku tedy zní, že bychom sice mohli najít jedince, kteří mají know-how i mravní odpovědnost, je však málo pravděpodobné, že by tito jedinci zůstali takovými jedinci i nadále. Toto tvrzení můžeme opřít o důkazy, jež nám přináší historie lidstva (Dahl, 2001: 70).

Robert Dahl upozorňuje, že kritika poručnictví neznamena, že bychom neměli odborníkům poskytnout možnost podílet se na vládě

(Dahl, 2001: 73). Každý demokratický stát potřebuje odborníky. Proto je nutné klást důraz na vzdělání (Dahl, 2001: 74). Robert Dahl shrnuje své myšlenky ve větě: „Žádný dospělý člověk nebo skupina lidí nejsou ve srovnání s ostatními o tolik lépe způsobilí vládnout, že by jim měla být svěřena úplná a konečná pravomoc nad řízením státu“ (Dahl, 2001: 70). Jestliže tedy přistoupíme na Dahlovu kritiku poručnictví, vyplývá z toho, že jsou to jen lidé sami, kdo by měl vládnout. Každý dospělý občan má právo participovat na vládnutí (Dahl, 2001: 70–72).

Mezi alternativy k demokracii tedy patří anarchismus a poručnictví. Anarchismus neodmítá demokracii proto, že je demokracií, ale proto, že odmítá stát jako takový. Stát je špatný, neboť má donucovací moc. Vůči anarchistickému pohledu na stát bych argumentoval tím, že je lepší žít ve státě než bez státu. Společnost bez státu nás vrací do přirozeného stavu, kde bojují všichni proti všem. Stát tedy sice může produkovat násilí, ale menší, než jak by tomu bylo v přirozeném stavu.

Druhou alternativou k demokracii je poručnictví. Poručnictví odmítá demokracii z toho důvodu, že vláda lidu je nekompetentní. V čele státu musejí být lidé, kteří k tomu mají schopnosti a znalosti, jsou tedy kompetentní k vládnutí. Poručnictví je však ze své podstaty založeno na hierarchii. A právě kvůli hierarchickému principu je poručnictví naprosto neslučitelné s demokracií.

3. TŘI DEMOKRATICKÉ TRANSFORMACE

Poté, co jsem se zabýval otázkou ideální demokracie, zaměřím se v druhé části své práce na otázku snahy aplikovat demokratické ideály v praxi, a to z historické perspektivy. V této části práce se tedy budu zabývat třemi demokratickými transformacemi, jak je vymezuje Robert Dahl.

Onu demokratickou transformaci lze chápat jako radikální změnu podoby a charakteru demokracie. Jedná se tedy o určitý vývoj demokracie. V rámci demokratických transformací je podle mého názoru nutné si uvědomit, že ona transformace, jež mění charakter demokracie, není transformací demokratických ideálů. Spíše než k proměně demokratických ideálů dochází v rámci demokratických transformací k proměně praktické realizace těchto demokratických ideálů. Demokracie se v rámci jednotlivých demokratických transformací přizpůsobuje změněným podmínkám, v rámci kterých demokracie existuje.

Tři demokratické transformace dokázaly, že demokracie je definována v kontextu času a prostoru. Ukázaly nám, jak se liší otázka ideální demokracie od reálně existující demokracie. Historie nám ukázala, že ideály nelze jednoduše beze zbytku naplnit. „Že se demokratizace nikdy podstatně nepřiblížila svým teoretickým mezím, ať už jde o řízení státu nebo o vedení jiných institucí, je vidět na třech velkých historických snahách o zdemokratizování vlády“ (Dahl, 1995b: 5).

3.1. První demokratická transformace

K první demokratické transformaci došlo v 5. st. př. n. l. ve starověkém Řecku. Tato demokratická transformace však nezasáhla jen řecké polis, ale také starověký Řím a italské městské státy v období středověku a renesance (Dahl, 1995a: 7).

Starověké Řecko (resp. Athény), kde se v rámci jednotlivých polis vytvořily první demokratické instituce, se stalo prvním zdrojem pro demokracii jako takovou (Dahl, 1995a: 18). V polis žili rovnoprávní občané, kteří usilovali o společné vlaho obce. Platil nepsaný zákon, že zájmy polis jsou nadřazeny zájmům jedince (Sartori, 1993: 284). Pro řeckou polis bylo typické, že se rozkládala na malém území a její součástí byl relativně malý počet občanů. Tento aspekt byl velmi důležitý, neboť díky němu se mohli občané setkávat na shromážděních a společně hlasovat. Demokracie v řecké polis byla demokracií přímou (Bleicken, 2002: 408, Dahl, 1995a: 20).⁷

Athénská demokracie byla také založena na vybírání veřejných činitelů losem. A pro svoji (na dnešní poměry) malou velikost, měli všichni athénští občané jednou za život šanci stát se tímto veřejným činitelem, což přispívalo k politické rovnosti občanů (Bleicken, 2002: 318). Robert Dahl upozorňuje, že metoda výběru veřejných činitelů prostřednictvím losování se už jinde v žádné demokracii nevyužívala. Vzhledem k velikosti demokratických států, které se rapidně zvýšily po druhé demokratické transformaci, byla metoda losování v rozporu s kritérii osobní volby, kompetence, ale především s kritériem hospodárnosti (Dahl, 1995b: 110–112, Dahl, 2001: 17–18).

Jak jsem v úvodu této kapitoly zdůraznil, žádná z demokracií nebyla nikdy přesnou kopií svého demokratického ideálu. Tak to je i v případě řecké polis. Ideálním cílem řecké polis bylo dosáhnout společného blaha. Společné blaho a dobro polis však ve skutečnosti znamenalo prosazování partikulárních zájmů různých rodinných klanů. Pro dosažení svých cílů a odstranění svých nepřátel se zneužívala

⁷ Demokratickou polis byly především Athény. Lidé vládli prostřednictvím dvou institucí – lidového sněmu zvaného ekklesia a lidového soudu zvaného heliaia. Lidový sněm byl tvořen athénskými občany, kterým již bylo 21 let. Lidový sněm měl moc legislativní, exekutivní i jurisdikční. Lidový soud se skládal z 6000 athénských občanů, již byli voleni a jež dosáhli věku 30 let (Skovajsa, 2007: 307).

metoda ostrakismu (Dahl, 1995a: 24)⁸. Rovněž princip přímého rozhodování, na jehož základě řecká polis stála, měl své limity. Všichni občané neměli zájem účastnit se společných shromáždění a na těchto shromážděních vystupovalo jen několik výborných řečníků (Dahl, 1995a: 24).

Dalším problémem je, že by se mohlo zdát, že řecká demokracie byla vysoce inkluzivní. Ve skutečnosti však bylo občanství založeno na vysoké exkluzivitě. Z účasti na rozhodování byli vyloučeni otroci, metoikové⁹ a ženy (Bleicken, 2002: 102, 108, 114, Dahl, 1995a: 24). Pro svoji vysokou exkluzivitu nazval David Held řeckou demokracii „tyraníí občanů“ (Held cit. dle Sartori, 1995: 21).

Další zdroj pro demokracii nacházíme ve starověkém Římě a italských městských státech v období středověku a renesance, především v Benátské republice. Tento zdroj bychom mohli nazvat republikánskou tradicí (Hloušek-Kopeček, 2005: 20). Pojem republika pochází z latinských slov *res* a *publicus*, které znamenají věc a veřejný. „[...] republika je věc náležející lidu“ (Dahl, 2001: 18).

Římská republika byla založena na tom, že v sobě spojovala demokracii, aristokracii a monarchii. Existoval zde ale jeden podstatný rozdíl mezi řeckou demokracií a římskou demokracií. Řecký občan se měl přímo podílet na vládnutí svojí účastí, zatímco římský občan měl spíše vybrat vůdce, který bude schopen vládnout (Dahl, 1995a: 28).

Problém římské demokracie byl v tom, že si zachovala podobu přímé demokracie i přes ohromnou velikost celého impéria (Dahl, 1995a:

8 Ostrakismus znamenal tzv. střepinové hlasování, které rozhodlo o tom, zda je některý athénský občan nepřítelem státu. Na hliněný střep napsal každý člen Lidového sněmu jméno občana, který je potenciálním nepřítelem státu. Aby bylo hlasování platné, muselo se ho účastnit nejméně 6000 občanů. O vyhoštění občana pak rozhodovala poměrná většina hlasů. Jestliže se tedy hlasování účastnilo minimálně 6 000 občanů a prostá většina z nich napsala stejné jméno athénskému občana, byl takový občan vyhoštěn z Athén na dobu 10 let. Ostrakismus zavedl Kleisthenes spolu s dalšími reformami. Problémem střepinového soudu bylo, že byl zneužíván v politickém boji (Bleicken, 2002: 47–48).

⁹ Metoikové byli dlouhodobě usazení cizinci, kteří byli sice osobně svobodní, ale neměli politická práva. Metoikové byli především obchodníci a řemeslníci a do jisté míry stáli za vzestupem athénské polis v 5. století (Bleicken, 2002: 102–104).

30, Dahl, 1995a: 18). Stejný problém musely řešit demokratické státy v rámci druhé demokratické transformace, která jasně ukázala, že přímá demokracie není v rozsáhlých státech jednoduše možná (Hloušek-Kopeček, 2005: 20). Římská republika však u přímé demokracie zůstala i přes podmínky, které to nedovolovaly, což vedlo k zániku demokracie a nastolení císařství (Sartori, 1993: 285).¹⁰

Poté, co jsem představil první demokratickou transformaci, je patrné, že již tato první demokratická transformace ukázala, že musíme činit rozdíly mezi ideálem a realitou. Ideálem řecké polis bylo dosažení společného blaha obce, zavedení přímé účasti občanů a vysoké inkluзивity. Jak praxe ukázala, tyto ideály nebyly bezezbytku naplněny. Již první demokratická transformace je tedy důkazem, že ideály nelze bezezbytku naplnit.

3.2. Druhá demokratická transformace

Druhá demokratická transformace proběhla v 18. a 19. století, přičemž zasáhla evropské státy a státy v anglosaském prostředí. Ve 20. století se pak neomezovala pouze na tyto státy, ale na řadu států po celém světě (Dahl, 1995a: 195). Druhá demokratická transformace byla spojena se vznikem národních států, které stály za novým rozměrem demokracie. Tyto moderní národní státy vznikaly v souvislosti s průmyslovou revolucí a kapitalismem (Císař, 2004: 157).

Právě průmyslová revoluce byla fenoménem, který je spojen s rozvojem kapitalismu. První průmyslová revoluce proběhla v 70. letech 18. století v Anglii, od druhé poloviny 18. století a v průběhu 19. století proběhla v Evropě a Severní Americe. Symbolem průmyslové revoluce se stal parní stroj. Vedle nových technologií přinesla změnu pracovních

¹⁰ Republikánská tradice se však neváže jen na Římské impérium, ale také na severoitalské městské státy, ať už v období středověku či renesance. Těmito hlavními republikami byly Janov, Benátky či Florencie. Podobně jako dříve v římské říši, byla i v italských republikách limitována účast na vládě jen na aristokracii. V průběhu času si však toto právo vydobyla i střední třída (Dahl, 2001: 19–20).

podmínek. Došlo k prudkému rozvoji dělby práce, vznikly nové formy organizace výroby a v oblasti komunikace vyvolala průmyslová revoluce prudký rozvoj jak v dopravě, tak ve sdělování (Keller, 2004: 16). Průvodním jevem průmyslové revoluce a kapitalismu byl nárůst počtu obyvatelstva. Lidé se v této době stěhovali do měst, ve kterých se koncentrovala tovární výroba. Docházelo tak k rozmachu měst a k vyliďňování vesnic. Rodina přestala být hlavním střediskem výroby spotřebního zboží. Kapitalismus ve své rané fázi přinesl nedůstojné pracovní podmínky a vytvořil masy vykořeněných lidí. Právě tyto a další negativní jevy vedly ke kritice kapitalismu, která se zformovala v socialismus. V době zformování socialismu také vznikaly první sociální odbory, které však zpočátku nebyly nutně socialistické. V první řadě usilovaly o regulaci růstu kapitalismu, když požadovaly přiznat dělníkům větší podíl z celkových přebytků (Palumbo-Scott: 2000, 332)

Demokracie se v rámci druhé demokratické transformace, podobně jako v první demokratické transformaci, musela přizpůsobit novým podmínkám, a to ve formě rozsáhlého území moderních států (Sartori, 1993: 285). Největší proměnou v rámci druhé demokratické transformace bylo oproštění se od přímé demokracie a zavedení zastupitelské demokracie (Sartori, 1993: 285).¹¹ Robert Dahl nazval tuto zastupitelskou demokracii polyarchií (Hloušek-Kopeček, 2005: 22). Otázkou polyarchie se budu zabývat v kapitole Polyarchie. Zastupitelská demokracie nahradila přímou demokracii, neboť přímá demokracie nebyla v rozměrově velkých národnostních státech proveditelná. V podmínkách, které přinesla druhá demokratická transformace, by byla přímá demokracie chápána za politickou chiméru (Bleicken, 2002: 510).

Podstatným rozdílem mezi demokratickými institucemi zastupitelské demokracie a těmi, které bychom našli ve starověkém

¹¹ Zastupitelská demokracie byla založena na zákonodárných shromážděních, které již tvořili Vikingové. Ti vytvářeli shromáždění, která byla tvořena svobodnými občany mužského pohlaví. Když Vikingové dobývali jednotlivá území, vytvořili v 10. století shromáždění celonárodní, zvané Althing. Základ dnešních parlamentů také položil anglický parlament, který byl ustanoven Eduardem I. (Dahl, 2001: 23–24).

Řecku, bylo nahrazení losování klasickými volbami. Klasické volby se staly důležitou součástí další demokratizace (Dahl, 2001: 25). Ve volbách a především v postupném rozšiřování volebního práva můžeme najít určitou kompenzaci za nižší přímou účast občanů na rozhodování. Nižší přímá účast občanů byla jakousi daní za vznik zastupitelské demokracie. Zde bych rád upozornil, že vysoká přímá účast občanů na rozhodování byla stále ideálem, kterého se jednotlivé demokracie snažily dosáhnout, ale z praktického hlediska se jim to dařilo ještě méně, než v řecké polis (Svensson, 1995: 12).¹²

Druhá demokratická transformace také rozšířila meze demokracie, a to v několika rovinách. Mezi tyto roviny patřily rozšiřování volebního práva, pluralismus společenských skupin a organizací, vznik politických stran, rozšiřování občanství a rozšiřování občanských práv (Dahl, 1995a: 289). V souvislosti s rozsáhlým územím moderních států a velkým počtem obyvatel došlo k zefektivnění vládnutí. Na druhou stranu je nutné podotknout, že nový rozměr demokracie měl také svoji negativní stránku. Za patrný nedostatek zastupitelské demokracie je považována nižší politická účast než jaká byla u občanů v řeckých polis (Dahl, 1995a: 199).

Transformace, jež změnila charakter demokracie, s sebou samozřejmě přinesla také řadu nových problémů, se kterými se demokracie musela potýkat především v 18., ale také v 19. století. Prvním problémem byla ohromná nerovnost, která prostupovala celou společností (Dahl, 2001: 25–26). Další problém se týkal parlamentů, které byly jakýmsi uzavřenými institucemi chránící si své výsady. Členové parlamentu byli především z řad šlechty a duchovenstva. Samotní zástupci lidu pak byli výhradně muži a i v jejich řadách existovala celá

¹² Všeobecné volební právo bylo poprvé natrvalo zavedeno ve Švýcarsku 1848, dále ve Francii a USA roku 1870 a v Německu roku 1871. Rozšiřování volebního práva žen začalo až koncem 19. století. Prvním státem, který uznal volební právo žen, byl Nový Zéland roku 1893. Mezi prvními státy, které volební právo žen zavedly, patřily Austrálie roku 1902, Finsko roku 1906 nebo Norsko roku 1913. Některé vyspělé státy zavedly volební právo žen až po první světové válce, některé státy dokonce ještě mnohem déle. Roku 1918 to byla Velká Británie, USA roku 1920, Francie roku 1945 a Švýcarsko až roku 1971. Princip tajného hlasování byl v Austrálii zaveden roku 1856, v USA roku 1892 a v Dánsku roku 1901. Viz: Říchová, B. (2002). Úvod do současné politologie (Praha: Portál), s. 134–138.

řada volebních cenzů. V neposlední řadě je nutné podotknout, že až do 18. století neprostupovaly demokratické myšlenky celou společností. Řada lidí v demokratický ideál prostě nevěřila. Svoboda slova či tisku byla dosti omezená a opozice neměla své legální zakotvení (Dahl, 2001: 26).¹³

3.3. Třetí demokratická transformace - budoucnost demokracie?

Třetí demokratická transformace se váže ke konci 20. století a problémům, se kterými se demokracie potýkají. Konec 20. století a začátek 21. století je spojen s novým fenoménem, kterým je globalizace a přesouvání části pravomocí vlád národních států na nadnárodní úroveň (Císař, 2004: 162). Jestliže druhá demokratická transformace znamenala přesun od městského státu k národnímu státu, znamená třetí demokratická transformace posun od národního státu k nadnárodní jednotce (Dahl, 1995a: 289–290)? „Jak může vypadat demokracie ve světě, v němž rozdělení domácího a mezinárodního hřiště ztrácí význam [...], ve světě, v němž chybí jasná pravidla hry“ (Císař, 2004: 165)?

Nadnárodní úroveň se liší od národní úrovně v tom, že na nadnárodní úrovni neexistuje žádná konkrétní autorita. Nadnárodní úroveň se ale vyznačuje provázanou sítí různých aktérů, mezi nimiž probíhá interakce, jež vede k ucelenosti celého globálního systému. Tato interakce mezi různými aktéry by mohla vést k vytvoření určitých demokratických institucí na nadnárodní úrovni (Císař, 2004: 167, 171).¹⁴

Robert Dahl je v možnosti etablování demokratických institucí na nadnárodní úrovni poněkud pesimistický (Dahl, 1995a: 291). Problém nachází v tom, že etablování těchto demokratických institucí je dlouhodobá záležitost. V současnosti tedy nemůžeme hovořit o demokracii na nadnárodní úrovni. Nejvíce se k tomu blíží jedině

¹³ Druhá demokratická transformace s sebou přinesla liberální demokracii, která je založena na vládě většiny a ochraně menšiny.

¹⁴ Tyto demokratické instituce a praktiky by mohly být zavedeny v globálním systému především díky aktivitám různých globálních občanských hnutí, jakým je např. Multilateral Agreement on Investment bojující proti nášlapným minám (Císař, 2004: 170).

Evropská unie. „Pouze Evropské společenství vykazuje mnoho znaků toho, že obsahuje gen nadnárodního růstu. Vznikající instituce „demokracie“ nadnárodního politického společenství jsou zde již slabě patrné. Postupně by mohla vzniknout určitá nadnárodní polyarchie“ (Dahl, 1995a: 291). Robert Dahl klade důraz na to, že jestliže má mít demokracie na nadnárodní úrovni nějakou šanci přežít, je nutné, aby byly nejdříve demokratické instituce v národních státech opravdu silné a stabilní (Dahl, 1995a: 291). S názorem Robert Dahla se do jisté míry ztotožňuji. Snaha vytvořit určitou nadnárodní polyarchii nemá smysl, dokud nebudou jednotlivé demokratické politické systémy skutečně stabilní.

Třetí demokratická transformace však nesouvisí pouze s otázkou, zda se polyarchické instituce etablují na nadnárodní úrovni. Třetí demokratická transformace souvisí především se změnami v mezinárodním systému od 80. let 20. století. Nejdříve byla tato vlna demokratizace zahájena v Latinské Americe, když zasáhla především Bolívii, Uruguay, Brazílii a Argentinu. V Asii zasáhla demokratizace Taiwan, Nepál, Bangladéš, Pákistán nebo Fidži. Africký kontinent reprezentuje v rámci třetí demokratické transformace Alžírsko, Zambie či Lesotho. K výrazné demokratizaci však došlo především v kontextu rozpadu Sovětského svazu, kdy třetí vlna demokratizace zasáhla celou střední a východní Evropu. Demokratické politické systémy byly zavedeny v Polsku, Československu, Maďarsku a Bulharsku. Samotná demokratizace zasáhla také Rusko (O'Loughlin, 1998: 560).

V současných demokratizačních procesech hraje určitou roli odkaz athénské polis. Ta měla sice od svých demokratických ideálů daleko, přesto je však jakýmsi referenčním bodem v rámci teoretické debaty o demokratických ideálech. Tato diskuze se poté odráží v kladení důrazu na budování občanské společnosti a omezování státní moci. Tato liberální tradice klade důraz také na dodržování a prosazování politických a občanských práv a svobod (O'Loughlin, 1998: 547).

Robert Dahl si v rámci třetí demokratické transformace uvědomuje nárůst počtu polyarchií, přičemž uvažuje, jaká je budoucnost polyarchie. Vzroste počet polyarchií o nedemokratické režimy nebo zůstane počet polyarchií okolo určité hranice? Může se stát, že naopak počet polyarchií klesne (Dahl, 1995a: 285)?¹⁵

Robert Dahl rozlišuje staré polyarchie a nové polyarchie, aby si mohl odpovědět na otázky výše uvedené. Staré a nové polyarchie jsou demokratickými politickými systémy, které se liší v délce trvání polyarchie. Staré polyarchie existují už několik generací, zatímco nové polyarchie existují méně než jednu generaci, mají tedy zkušenost s demokratickými institucemi kratší než 20 let.¹⁶ Nové polyarchie mají samozřejmě mnohem těžší pozici pro zachování demokratického politického systému než staré polyarchie. Důkazem jsou africké státy, které po dekolonizaci přijaly demokratický politický systém. Tento demokratický politický systém byl brzy nahrazen vojenskými diktaturami nebo autokraciemi. Robert Dahl je toho názoru, že staré polyarchie se nadále udrží. Některé nové polyarchie pak přežijí, etablují se, zatímco jiné nové polyarchie zaniknou (Dahl, 1995a: 286–287).

¹⁵ V rámci tzv. arabského jara se může zdát, že opravdu dochází o zvýšení počtu polyarchií o bývalé nedemokratické režimy. Pod pojmem arabské jaro se skrývá vlna protestů a revolucí v arabských zemích, přičemž arabské jaro probíhá již od roku 2010 do současnosti. Protesty a revoluce byly a jsou vedeny proti autoritářským režimům, proti chudobě, nezaměstnanosti a represím. V rámci arabského jara abdikovali roku 2011 tuniský prezident Zin Abidin bin Alí a egyptský prezident Husní Mubarak. Vůdce Lybie Muammar Kaddáfí byl po občanské válce roku 2011 svržen a zabit povstalci. Silné protesty také otřásají Sýrií, kdy obyvatelé usilují o svržení Bašára Asada, který jakékoliv protesty tvrdě potlačuje. Arabské jaro se dále dotklo Alžírsko, Bahrajnu, Jemenu, Jordánska, Maroka, Ománu.

¹⁶ Mezi staré polyarchie patří např. Velká Británie, Francie, Belgie, Nizozemí, Lucembursko, Dánsko, Austrálie, Nový Zéland, Spojené státy či Kanada. Mezi nové polyarchie bychom mohli zařadit Českou republiku, Slovensko, Polsko či Ukrajinu.

4. POLYARCHIE

Ve třetí části své práce se budu podrobněji zabývat polyarchií z pohledu Roberta Dahla, který tento pojem přináší pro odlišení ideální demokracie a reálné demokracie. Otázkou reálné demokracie jsem se začal zabývat okrajově již ve druhé části své práce, když jsem na třech demokratických transformacích ukázal, že aplikace demokratických ideálů v praxi je závislá na podmínkách, ve kterých k této aplikaci dochází.

Nyní přichází čas, abych se věnoval reálně existující demokracii, která se snaží přiblížit ke svému ideálu, i když to není bezezbytku možné. V první podkapitole této části práce se budu zabývat pojmem polyarchie a demokratickými institucemi, které jsou pro polyarchii a její demokratický proces zcela zásadní. Druhou podkapitolu věnuji otázce rozměru demokracie, kterou jsem začal řešit již ve druhé části této práce. Ve třetí podkapitole se zaměřím na vývoj polyarchie, který můžeme rozdělit do třech vývojových období. Náplní čtvrté podkapitoly bude otázka příznivých podmínek pro vznik a etablaci polyarchie. V páté podkapitole se budu zabývat složitým vztahem mezi demokracií a kapitalismem, tedy otázkou, jak se tyto fenomény navzájem ovlivňují. V šesté podkapitole se zaměřím na otázku, s jakými problémy se musí polyarchie potýkat. Sedmá podkapitola pak bude věnována kritice teorie polyarchie.

4.1. Demokratické instituce

Polyarchii je možné chápat několika způsoby: „jako historický výsledek úsilí o demokratizaci a liberalizaci politických institucí národní států; jako charakteristický typ politického řádu nebo režimu; [...] jako systém [...] politické kontroly [...]; jako systém politických práv [...] nebo jako soubor institucí nutných pro demokratický proces ve velkém měřítku“ (Dahl, 1995a: 200). Těchto několik způsobů chápání polyarchie je sice rozdílných, ale rozhodně ne nutně navzájem se vylučujících (Mareš,

2005: 252). Robert Dahl se své knize *Demokracie a její kritici* zabývá především polyarchií jako souborem institucí nutných pro demokratický proces ve velkém měřítku (Dahl, 1995a: 200).

Jak jsem již několikrát zmínil, demokracie může označovat jak ideální stav, tak skutečný stav. Žádný demokratický stát doposud nenaplnil bezesbýtku všechna kritéria nutná k tomu, aby se stal ideální demokracií. I když tato ideální kritéria žádný ze států nikdy zcela nenaplnil, neznamená to, že se nejedná o demokracii (Coppedge-Reinicke, 1990: 51). V tomto případě však Robert Dahl doporučuje používat pojem polyarchie, který označuje reálně existující demokracii, jež se nemusí bezesbýtku vyznačovat všemi ideálními kritérii. Je však nutné, aby polyarchie vykazovala určité demokratické instituce, které se snaží do jisté míry naplnit kritéria ideální demokracie (Mareš, 2005: 251). Jaké demokratické instituce souvisejí s jednotlivými kritérii ideální demokracie, je vidět na tabulce přílohy 1.

Robert Dahl udává ve své knize *O demokracii* šest demokratických institucí, jejichž existence je pro moderní zastupitelskou demokracii nutná. Těmito demokratickými institucemi jsou volení státní činitelé; svobodné, spravedlivé a časté volby; svoboda projevu; alternativní zdroje informací; svoboda shromažďování a sdružování; občanství zahrnující všechny dospělé lidi (Coppedge-Reinicke, 1990: 52, Dahl, 1995a: 202, Dahl, 2001: 81).

První demokratickou institucí jsou volení státní úředníci. Tato demokratická instituce je pro polyarchii nezbytná, neboť umožňuje aktivní účast voličů na rozhodování (Svensson, 1995: 177). Je pochopitelné, že v moderních státech s velkou rozlohou nelze zavést přímou demokracii. A i kdybychom tuto přímou demokracii zavedli, nelze ji udržet (Bleicken, 2002: 510). Robert Dahl přiznává, že tento způsob občanské participace na rozhodování je dosti nedokonalý. Přímá demokracie jistě zajišťuje mnohem větší participaci na rozhodování. Avšak pro nemožnost existence přímé demokracie v dnešních státech musíme hledat určitý

kompromis a najít co nejméně bolestivý způsob, jak tuto participaci zajistit. Tímto nejméně bolestivým způsobem je demokracie zastupitelská (Dahl, 2001: 88). Již John Stuart Mill napsal v roce 1861: „[...] vzhledem k tomu, že ve společenství přesahujícím jedno malé město není možné účastnit se osobně ničeho více než jen nepatrných částech veřejných záležitostí, je jasné, že ideálním typem vládnutí je nutně způsob zastupitelský“ (Mill cit. dle Dahl, 2001: 89). V zastupitelské demokracii se tedy lidé aktivně účastní rozhodování tím, že si svobodně volí své zástupce, kteří zastupují jejich zájmy. Jestliže jsou lidé s tímto zastupováním nespokojeni, mají svobodné právo vyjádřit svůj nesouhlas ve volbách (Dahl, 2001: 88).

Za druhou demokratickou instituci označuje Robert Dahl svobodné, spravedlivé a časté volby. Svobodné a spravedlivé volby jsou jevem, který je nutný z hlediska zásady rovnosti občanů (Dahl, 2001: 89). Svobodné jsou takové volby, kdy občané volí svobodně na základě svého rozhodnutí. Spravedlivé volby jsou pak takové volby, kde platí zásada jeden člověk, jeden hlas. V neposlední řadě pak musejí být volby časté. Otázkou je, co jsou to časté volby. Robert Dahl vidí v častých volbách ty volby, které se konají v intervalu maximálně pěti let. Spodní hranici vidí v jednom roce. Časté volby jsou nutností, neboť kdyby se volby konaly za dlouhou dobu, neměli by občané možnost vyslovit se po dlouhou dobu k otázce vládnutí (Dahl, 2001: 90).

Třetí demokratickou institucí je svoboda slova. Svoboda slova souvisí s tím, že se každý občan může svobodně vyjádřit k určité problematice, má právo o dané věci diskutovat a má právo vyslechnout si další názor (Svensson, 1995: 57). Jedině tak mohou vznikat určité alternativy k vyřešení nějaké problematiky. Jedině tak mohou občané ovlivňovat, jaká témata jsou důležitá a jaká se mají projednávat (Dahl, 2001: 91).

Alternativní zdroje informací jsou čtvrtou demokratickou institucí. Aby mohli občané ovlivňovat projednávaná témata, je nutné, aby měli přístup k zcela nezávislým informacím (Coppedge-Reinicke, 1990: 54).

Svoboda sdružování a shromažďování je pátou demokratickou institucí, která umožňuje vytvářet nezávislé skupiny. Nejčastěji se jedná o politické strany nebo zájmové skupiny. Právě prostřednictvím těchto skupin se občané demokratického státu účastní procesu rozhodování a vládnutí. Tyto skupiny umožňují zájmy občanů prosazovat na vyšší úrovni (Dahl, 2001: 92).

Občanství zahrnující všechny dospělé členy společenství je šestou demokratickou institucí. Šestá demokratická instituce v sobě skrývá všech pět předešlých demokratických institucí, neboť všichni občané demokratického státu mají právo na oněch pět demokratických institucí (Dahl, 2001: 92). V rámci této šesté demokratické instituce existuje ještě navíc všeobecné volební právo a právo ucházet se o úřad. Jedná se tedy o volební právo aktivní a pasivní (Mareš, 2005: 253).

Bez neplnění těchto šesti demokratických institucí nemůžeme mluvit o polyarchické demokracii. Robert Dahl však upozorňuje, že tyto demokratické instituce je nutné vnímat jako „[...] minimální úroveň demokratizace“ (Dahl, 2001: 93). Je tedy důležité stále se ohlížet za ideální demokracii a snažit se jí dosáhnout vytvářením dalších demokratických institucí nebo zdokonalováním stávajících demokratických institucí (Dahl, 1995a: 203).¹⁷

¹⁷ Robert Dahl upozorňuje, že se tyto demokratické instituce etablovaly v průběhu dějin. Demokratická instituce svobody sdružování a shromažďování dlouho nezahrnovala politické strany, neboť se na ně dlouho nahlíželo jako na něco nebezpečného. V 18. století se však politické strany staly nedílnou součástí některých demokratických států. Politické strany sehrály důležitou roli v rámci demokratického státu, když se pomocí nich utvořily celostátní volby, kterých se zúčastnila velká skupina obyvatel. S politickými stranami také vznikla opozice, která je pro existenci polyarchie také velmi nutná. Snad nejpozději etablovanou demokratickou institucí byly svobodné a spravedlivé volby v té podobě, jak je známe teď. Až do 20. století existovala celá řada volebních cenzů spojených s majetkem, rasou či genderem. Teprve ve 20. století byla tato bariéra odbourána (Dahl, 2001: 82–85).

4.2. Demokracie v různém měřítku

Demokratické instituce, které jsou pro polyarchii nutné, nemusely vykazovat demokracie dřívější, neboť demokratické instituce se etablovaly v průběhu dějin (Dahl, 2001: 82). Jestliže tedy dřívější demokracie v historii nevykazovaly tyto demokratické instituce, neznamená to snad, že demokratiemi nebyly (Dahl, 2001: 95)? Příkladem je samotná demokracie ve starověkém Řecku. Ta nebyla demokracií zastupitelskou, která je v dnešních národních státech nutností, ale demokracií přímou (Skovajsa, 2007: 308).

Právě na skutečnosti, že dnešní polyarchie je zastupitelskou demokracií, se staví jedna z největších kritik zastupitelské demokracie. Tato kritika poukazuje na to, že politická účast občanů dnešního demokratického státu je menší než byla politická účast občanů polis a městských států (Dahl, 1995a: 199, 205). Jak říká fiktivní Jean-Jacques v knize *Demokracie a její kritici*: „Copak není dokonale zřejmé, proč to, čemu říkáte „polyarchie“, je jen ubohou náhražkou reálné demokracie“ (Dahl, 1995a: 205)? Jean-Jacques svoji kritiku staví na tom, že demokracie není v dnešním národním státě prostě možná. Rozloha národního státu znemožňuje existenci demokracie. To, co dnes nazýváme demokracií, je věcí dávno minulou. Demokracie musí být založena na přímé účasti občanů (Dahl, 1995a: 206).

Robert Dahl tuto kritiku vyvrací, když poukazuje na to, že pojem demokracie je ovlivňován časem a prostorem. V každé době byla kritéria demokracie jiná a její definice tak musela být logicky také jiná (Dahl, 2001: 9, 95). V současných národních státech nemůže přímá demokracie přežít. Důvod nacházíme např. v kritériu hospodárnosti (DiZerega, 1998: 458). Aby se každý občan mohl přímo účastnit na rozhodování, tedy řečnit a diskutovat, musela by mít demokracie maximálně několik tisíc občanů. Jak ukázaly samotné Athény, praxe je taková, že řeční pouze několik výborných řečníků. Drtivá většina se toho vzdá. Jaký je tedy rozdíl mezi lidovým shromážděním a zastupitelskou vládou, když se samotné

debaty účastní tak jako tak drtivá menšina všech občanů (Dahl, 1995a: 207)?

Nevýhodou zastupitelské demokracie tedy může být nižší politická účast občanů. Zásadní výhodou zastupitelské demokracie je však větší efektivita řešení problémů, které se občanů týkají (Dahl, 2001: 102). Robert Dahl nám tak představuje demokratické dilema. To spočívá v tom, že rozlohou malý demokratický stát umožňuje přímou účast občanů na vládnutí, zatímco rozlohou velký demokratický stát s sebou nese větší efektivitu při řešení problémů občanů. Malý stát si vynucuje přímou demokracii, velký stát si vynucuje zastupitelskou demokracii. Na základě čeho si tedy vybrat mezi přímou demokracií a zastupitelskou demokracií? Jako každé dilema, nemá ani demokratické dilema řešení (Dahl, 2001: 102).

Robert Dahl se otázkou demokracie zabývá také v měřítku větším než je stát, a to v souvislosti s třetí demokratickou transformací. Pokládá si otázku, zda delegování části pravomocí na nadnárodní úroveň není zásahem do demokracie. A odpovídá si, že naopak. Takové delegování by mohlo naopak demokracii posílit. Aby se tak stalo, musí však dojít k demokratizaci mezinárodních organizací (Dahl, 2001: 106). Vedle toho je nutné, aby občané jednotlivých států měli stejnou míru účasti a kontroly v rámci těchto institucí jako v národních státech. Stejně tak informovanost občanů by musela být na stejné úrovni jako na té vnitrostátní. Co je však také důležité, občané jednotlivých států by museli mít stejný zájem o mezinárodní organizace jako o instituce ve svém státě (Dahl, 2001: 107).

Důležitou roli hraje v rámci demokracie také politická kultura. Aby mohly být mezinárodní organizace demokratičtějšími, je nutné, aby pro to existovala politická kultura, jež by tuto demokratizaci podporovala. Etablování politické kultury však není otázkou jedné generace, ale generací několika. Je tedy jasné, že demokratizace mezinárodních

organizací nemůže proběhnout tak rychle, jak by si někteří přáli (Dahl, 2001: 108).

4.3. Vývoj polyarchie

Poté, co jsem se zabýval otázkou polyarchie a demokratických institucí, je na čase, abych se podíval na samotný vývoj polyarchie. Polyarchie se plně etablovala až ve 20. století, protože až v tomto století bylo občanství rozšířeno na všechny dospělé obyvatele demokratického státu (Dahl, 1995a: 212). Některé polyarchické instituce však vznikly již v 19. století, a to především v anglosaských státech a některých kontinentálních evropských státech (Mareš, 2005: 254).

Robert Dahl rozlišuje tři období vývoje polyarchie: 1776-1930, 1950-1959, 80. léta 20. století (Dahl, 1995a: 212). První období vývoje polyarchie bylo zahájeno Velkou francouzskou revolucí a bojem anglických kolonií za svoji nezávislost a následném vyhlášením Spojených států amerických (Rose-Shin, 2001: 335). V tomto období vykazovaly polyarchie z dnešního pohledu řadu nedostatků. Občanství zahrnující všechny dospělé členy společenství, odpovědnost výkonné složky zákonodárné složce nebo všeobecné hlasovací právo se etablovaly postupně a pomalu. Všeobecné hlasovací právo bylo pak v počátcích chápáno pouze jako všeobecné hlasovací právo pro muže (Dahl, 1995a: 213).

Robert Dahl na základě této skutečnosti zavádí pojem mužská polyarchie, v níž tedy měli volební právo jen muži po dosažení určitého věku. Polyarchie, která disponuje všeobecným volebním právem pro všechny, nazývá všeobecnou polyarchií (Říchová, 2000: 167). Na konci prvního období eviduje Robert Dahl 18 plných demokracií včetně Československa a 3 mužské polyarchie (Dahl, 1995a: 213, 217). První období bylo nakonec přerušeno nástupem autoritářských režimů souvisejících především s fašismem. Mezi takové státy patřily Argentina,

Itálie, Německo, Rakousko nebo Španělsko (Rose-Shin, 2001: 336). V tabulce přílohy č. 2 lze názorně vidět konkrétní polyarchie, které v tomto období existovaly.

Druhé období, které se objevilo po druhé světové válce, rozšiřuje počet polyarchií, jejichž počet kolísá mezi 36 až 40 (Dahl, 1995a: 217). Nárůst počtu polyarchií byl do jisté míry zapříčiněn procesem dekolonizace (Mareš, 2005: 255). Řada nových polyarchií se však neudržela a transformovala se v autoritářské režimy a diktatury. Mezi zaniklé polyarchie patřily opětovně Československo a Polsko, dále Maďarsko v 50. letech, Brazílie, Ekvádor, Peru v 60. letech, Chile nebo Uruguay v 70. letech (Dahl, 1995a: 217).

Ve třetím období, které probíhá od 80. let 20. století, byl počet polyarchií opět navýšen. Díky demokratizaci v Latinské Americe, etablováním demokratických institucí ve státech karibské a pacifické oblasti a především demokratizací zemí střední a východní Evropy po rozpadu Sovětského svazu, dosáhl počet polyarchií přibližně čísla 50 (Dahl, 1995a: 218, Rose-Shin, 2001: 338).¹⁸

Jak je patrné, po každé vlně demokratizace následovalo v některých zemích období zvrátů, po kterém se země navrátily k nedemokratickým politickým systémům. Na tento trend nepoukazuje pouze Robert Dahl, ale také např. Samuel Huntington, který rozlišuje tři demokratické transformace, a to mezi lety 1828-1926, 1943-1962, 1974 až doposud (O'Loughlin, 1998: 559).

Robert Dahl se dále zabývá pravděpodobným vývojem nepolyarchických států s ohledem na to, zda mají šanci stát se polyarchickými státy. Dle názoru Roberta Dahla lze říci, že (1) jestliže nepolyarchické státy mají příznivé podmínky pro polyarchii, pak je pravděpodobné, že se polyarchie etabluje. (2) Jestliže nepolyarchické státy nemají příznivé podmínky pro polyarchii, je pravděpodobné, že

¹⁸ V tabulce přílohy č. 3 je zobrazeno, kolik existovalo polyarchií a nepolyarchií v jednotlivých dekádách od roku 1850 do roku 1979.

zůstanou nepolyarchickými státy. (3) Jestliže nepolyarchické státy mají částečně příznivé a částečně nepříznivé podmínky pro polyarchii, existují další tři možné vývojové linie. (3a) Nepolyarchické státy se stanou polyarchiemi, ale jen na krátkou dobu, než se transformují zpět do nepolyarchických států. (3b) Nepolyarchické státy se stanou polyarchiemi, poté se transformují zpět do nepolyarchických států, aby se nakonec staly polyarchiemi. (3c) Nepolyarchické státy se stanou polyarchiemi, které však nebudou stabilními a vzniknou systémy, které budou kolísat mezi polyarchií a nepolyarchií (Dahl, 1995a: 222). Tyto pravděpodobné vývojové linie nepolyarchických států s ohledem na jejich (ne)příznivé podmínky pro polyarchii jsou přehledně vykresleny na obrázku přílohy č. 4.

V předchozím odstavci jsem řešil otázku pravděpodobného vývoje nepolyarchických států na základě příznivých či nepříznivých podmínek pro polyarchické státy. Právě těmito příznivými podmínkami se budu zabývat v následující podkapitole.

4.4. Příznivé podmínky pro vznik polyarchie

Existence polyarchie je závislá na existenci demokratických institucí. Aby se však mohly tyto demokratické instituce, respektive polyarchie, etablovat, je nutné, aby v rámci společnosti pro to existovaly určité příznivé podmínky (Dahl, 2001: 132).¹⁹

Prvním příznivým faktorem polyarchie je její disponování ozbrojenými složkami. Stát má jako jediný monopol na legitimní použití násilí (Dahl, 1995a: 222). Aby tohoto práva nebylo zneužíváno, jak se to děje v nedemokratických režimech, je nutné, aby tyto ozbrojené složky byly pod civilní kontrolou (Kopeček, 2005a: 130). Tak je zajištěno, že se tyto vojenští vůdci nedostanou pomocí vojenského puče do čela

¹⁹ Robert Dahl vidí v těchto příznivých podmínkách částečně odpověď na otázku, proč je 20. století obdobím vzestupu polyarchií. (Dahl, 2001: 131).

státu.²⁰ Je přitom nutné, aby tito úředníci dohlížející nad ozbrojenými složkami byli sami pod kontrolou demokratického procesu (Dahl, 1995a: 223, Dahl, 2001: 134–135).²¹

Druhým příznivým faktorem je homogenní společnost (Dahl, 2001: 153). Jestliže je společnost heterogenní a vytvářejí se štěpné linie, tvoří se subkultury. Tyto subkultury mohou vzniknout podél jazykové, náboženské, rasové, etnické, teritoriální či ideologické štěpné linie (Říchová, 2001: 172). Jednotlivé subkultury jsou často izolované a tvoří jakýsi stát ve státě. Jestliže je takových subkultur více a jsou proti sobě ostře vymezené, vytváří se podklad pro spory a konflikty (Dahl, 1995a: 231). Tato situace není samozřejmě příznivou podmínkou pro vznik polyarchie, proto je počet polyarchií v takových společnostech nutně omezen (Říchová, 2000: 172).²²

Na druhou stranu je nutné říci, že subkulturní pluralismus neznamena, že se v takové společnosti polyarchie etablovat nemůže (Lijphart, 1969: 211–212). Ukázkou toho, že i v heterogenních společnostech může polyarchie fungovat, jsou Švýcarsko, Belgie a Nizozemsko (Lijphart, 1969: 210). Tyto státy jsou tzv. konsociačními

²⁰ Země, kde proběhl vojenský státní převrat, nazýváme vojenskými juntami. V historii proběhlo nejvíce vojenských státních převratů v Latinské Americe, kde je vojenský státní převrat nazýván pronuciamientem, s kterým má zkušenost téměř každý stát. Například v Argentině proběhly vojenské státní převraty roku 1930, 1943, 1966, 1976, v Brazílii roku 1889 a 1964, v Guatemale roku 1944, 1954, 1963 a 1970. S vojenskými státními převraty mají však zkušenost také africké, asijské a dokonce evropské státy. V současnosti bychom mohli vládu vojenské junty nalézt na Fidži či v Guineji. Na Fidži proběhl vojenský státní převrat pod vedením Franka Bainimaramy roku 2006 a v Guineji byla nastolena vláda vojenské junty roku 2008. Jeden z posledních vojenských státních převratů proběhl v Mali na konci března 2012.

²¹ Robert Dahl přichází se zajímavou myšlenkou, že čím více občanů může stát mobilizovat, tím je vznik demokracie, respektive polyarchie, pravděpodobnější. Svoji myšlenkou rozvádí na případu starověkého Řecka. Před tím, než zde vznikla demokracie, byla u moci třída aristokratů. Jedině aristokrati disponovali koňmi a válečnými vozy. Nikdo jiný si toto vybavení nemohl dovolit, proto nezískal vojenskou moc, která souvisí s politickou mocí. Jakmile se však během 7. století utvořila nová vojenská pěchota – hoplité, situace se změnila. Jednoduché vybavení těžkooděnců si mohlo dovolit mnohem více lidí, než jen aristokracie. A aristokracie se již nemohla obejít bez podpory obyčejného lidu. Předpoklad, že jestliže si zbraně a vojenské vybavení může dovolit téměř každý člověk, je výborným předpokladem pro vznik demokracie, respektive polyarchie, skončil ve 20. století. Nová technika završená jadernými zbraněmi byla kontrolována úzkou elitou. A co je důležitější, tato nová technika mohla velmi jednoduše potlačit jakoukoliv opozici a odpor (Dahl, 1995a: 223–225).

²² Tento problém do jisté míry souvisí se státy označovanými jako failed states, kterými jsou v současnosti například Somálsko, Afghánistán, Irák, Keňa, Libérie, Východní Timor, Pobřeží slonoviny nebo Nigérie.

demokraciemi, jak je nazývá Arend Lijphart (Lijphart, 1969: 211). Konflikty a spory jsou v těchto státech řešeny na základě kompromisu a konsenzu. Důležitou roli zde jistě hraje etablovaná demokratická politická kultura a především ochota politické elity zachovat konsociační demokracii (Lijphart, 1969: 217–218). Konsociační demokracie je pak založena na čtyřech faktorech, jimiž jsou velká koalice, menšinové právo veta, poměrné zastoupení menšin a vysoký stupeň samosprávy (Dahl, 1995a: 233).²³

Třetím příznivým faktorem je demokratická politická kultura. Je nutné upozornit, že se jedná opět o příznivý faktor, který není nutné bezesbytku naplnit. Polyarchie se může etablovat i v zemích, kde demokratická politická kultura není plně zakotvena. Je však patrné, že demokratická politická kultura má velký vliv na stabilitu polyarchie (Dahl, 1995a: 238). Neboť se však politická kultura etabluje po několik generací, plně vyvinutou demokratickou politickou kulturu mají polyarchie starší (Dahl, 2001: 141).

Touto problematikou se zabýval mj. Ralf Dahrendorf, který byl velmi skeptický ohledně rychlosti zakotvení demokratické politické kultury, respektive občanské společnosti. Svoji skepsi v souvislosti s možností rychlého přechodu od nedemokratického politického systému k vyspělé demokracii vyjádřil známými šestkami: „[...] šest dní stačí k politickému převratu, šest let k ekonomické reformě a šedesát let k vytvoření občanské společnosti“ (Petrušek, 2006, 231).

Je tedy patrné, že demokratickou politickou kulturou mohou disponovat pouze starší polyarchie, které jsou odolnější proti politickým,

²³ Velkou koalicí se nemyslí jen koalice politických stran. Jedná se obecně o kooperaci politických elit a tato kooperace nemusí být přímo vázaná na vládu. Princip proporcionality, tedy zastoupení všech relevantních segmentů, se musí vázat nejen k zákonodárnému shromáždění, ale také jiným oblastem. Takovými oblastmi mohou být finance a jejich přerozdělování nebo hospodaření se zdroji. Menšinové veto zajišťuje, aby nebyl ohrožen životní zájem některého segmentu. Důležité je, aby bylo menšinové (negativní) veto využíváno opravdu pouze v případech nezbytně nutných. Jinak by mohlo dojít k zablokování celého systému. Segmentální autonomie je další podmínkou efektivity konsociační demokracie. Tato autonomie se týká oblastí jako vzdělání, kultura, sociální služby nebo infrastruktura. Nejlépe to zaručuje federalismus (Říchová, 2000: 211–213).

ideologickým nebo hospodářským krizím (Dahl, 2001: 140). Demokratická politická kultura musí prostupovat především politickou elitou, která je přesvědčena o správnosti demokracie a legitimitě polyarchie (Říchová, 2000: 173).

Čtvrtý příznivý faktor nazývá Robert Dahl moderní dynamickou pluralistickou zemí, jejíž zkratka je MDP (Dahl, 1995a: 228). Jedná se o společnost, která se vyznačuje znaky spojenými s moderností, dynamikou a pluralismem. Je to země s velkým procentem obyvatel ve městech, s vysokou průměrnou mzdou, s ekonomickým růstem, s rostoucí životní úrovní a s velkým počtem společenských skupin a organizací (Svensson, 2005: 182).

MDP s sebou nese dva významné podporující prvky pro polyarchii. Moc je rozptýlena mezi řadu aktérů a celou společností prostupuje demokratické veřejné mínění (Dahl, 1995a: 230). Moc a s ní související politické a strategické zdroje jsou rozptýleny, což vede ke vzniku konkurenčního prostředí. V rámci tohoto konkurenčního prostředí, ve kterém všichni jedinci souhlasí s demokratickými principy, je nutné vyjednávat a následně vytvářet určité kompromisy (Říchová, 2000: 171).

Je nutné upozornit, že MDP společnost není společností, kde jsou si všichni občané rovni. Je to ale společnost, kde nerovnosti mezi občany nejsou příliš velké (Dahl, 1995a: 229). I v tomto případě platí, že MDP společnost není nutnou podmínkou pro vznik polyarchie. Ta se může etablovat i v zemích, kde MDP společnost není. Robert Dahl udává příklady Indie a částečně také Spojených států, Kanady, Austrálie, Nového Zélandu, Norska, Švédska, Dánska a Švýcarska (Říchová, 2000: 172).

Pátým příznivým faktorem je zachování vnější suverenity státu, i když se jedná o velmi problematický faktor. V některých případech totiž může být podle mého názoru porušení vnější suverenity naopak podporou pro vznik polyarchie. Snad nejviditelnějším příkladem 20. století je případ Západního Německa po druhé světové válce v souvislosti

s okupací spojeneckých vojsk (Bernhard, 2001: 379). Právě vítězství Spojených států, Francie a Velké Británie nad Hitlerovým Německem a následná okupace Německa, respektive Západního Německa, stojí podle řady politologů za vznikem německé demokracie. Tento postoj zastával také Juan Linz, který tvrdil, že to byli západní spojenci, kdo vytvořili v Německu funkční demokratický politický systém (Bernhard, 2001: 380). Na příkladu Německa jsem tedy ukázal, že příznivý faktor pro vznik polyarchie nemusí být striktně zachování vnější suverenity, ale že naopak porušení vnější suverenity může vést ke vzniku polyarchie. Jak však Robert Dahl správně ukazuje, řešení není takto jednoduché. „Politika vládnoucí země bude pravděpodobně silněji ovlivňována strategickými, ekonomickými a geopolitickými úvahami než nějakým upřednostňováním demokracie“ (Dahl, 1995a: 239).

4.5. Demokracie a kapitalismus

Další příznivou podmínkou, dalo by se dokonce říci nutnou podmínkou, je tržní hospodářství. Polyarchická demokracie může totiž existovat dlouhodobě jen ve státech s tržním hospodářstvím. Jak ukazuje 20. století, centrálně řízené hospodářství bylo vždy spojeno s nedemokratickými režimy. Centrálně řízené hospodářství je neslučitelné s demokratickými politickými systémy, neboť svojí povahou se stává nástrojem donucování, nátlaku a násilí pro lidi, jež stojí u moci (Kopeček, 2005b: 128).

Polyarchická demokracie vytváří takové instituce, které jsou pro fungování tržního hospodářství nutností. A naopak, tržní kapitalismus vytváří příznivé podmínky pro fungování polyarchické demokracie. Vztah polyarchie a kapitalismu je tedy ekvivalentní (Dahl, 2001: 150).

Tržní kapitalismus, který je založen na konkurenčních aktérech, je příznivý pro fungování demokratického státu z několika důvodů. Tržní kapitalismus stojí za takovým dlouhodobým hospodářským růstem, který

nepřinesl žádný z dosavadních ekonomických systémů. Hospodářský růst je velmi důležitý, neboť eliminuje konflikty založené na ekonomické bázi. Tato eliminace konfliktů je spojena také s tím, že tržní kapitalismus vytváří poměrně silnou střední třídu obyvatel (Dahl, 2001: 150–151).²⁴ Ekonomické rozdíly mezi obyvateli nejsou tak velké, aby vyústily k turbulencím v rámci demokratického státu. Tržní kapitalismus je dále založen na značné decentralizaci, která je také velmi příznivá pro demokracii (Dahl, 2001: 151). Decentralizace totiž stojí za vznikem společenství občanů, kteří jsou značně samostatní a starají se o zájmy jim blízké (Siegle-Weinstein-Halperin, 2004: 64).

Jak jsem na začátku této podkapitoly uvedl, vztah mezi demokracií a kapitalismem je ekvivalentní, proto je tržní kapitalismus ovlivňován demokracií. Tržní kapitalismus je podporován demokracií, neboť demokracie je otevřená. Otevřená v tom smyslu, že občané mají přístup k informacím, ke vzdělání, technologiím. Otevřenost v rámci informací je velmi důležitá, neboť občané mají přístup k médiím, která vytvářejí prostor pro transparentnost a omezují prostor pro korupci (Siegle-Weinstein-Halperin, 2004: 64–65).

Je pravdou, že tržní hospodářství a polyarchie se navzájem podporují, ale tento vztah funguje také v negativním slova smyslu. Tržní hospodářství a polyarchie se totiž neustále navzájem omezují (Mareš, 2005: 255). Polyarchie omezuje tržní hospodářství v tom smyslu, že vytváří zákony, jež nutně pro tržní hospodářství vytváří limity. Stát musí do tržního hospodářství zasahovat, neboť je nutné, aby nedocházelo ke vzniku velkých sociálních nerovností. Je to tedy státní moc, která stojí za vznikem veřejné zdravotní péče, starobních důchodů, vzdělávání apod. Bez státní moci by toto kapitalismus asi nikdy nedovolil a měl by stále svoji původní podobu *laissez-faire* (Dahl, 2001: 156–157).

²⁴ Již Aristoteles kladl důraz na střední třídu, neboť byl obecně zastáncem jakési zlaté střední cesty, kterou nazýval mezonem.

Tržní hospodářství pak omezuje polyarchii v tom smyslu, že vytváří ekonomické nerovnosti mezi občany. Tato ekonomická nerovnost jde pak ruku v ruce s nerovností v rozdělování politických zdrojů. Mezi politické zdroje můžeme řadit peníze, společenské postavení, pověst nebo komunikační prostředky (Dahl, 1996: 646). Politická nerovnost, která plyne z nerovnoměrného rozdělení politických zdrojů, je základním problémem polyarchie, neboť v této rovině se polyarchie snad nejméně blíží svému demokratickému ideálu, který by měl být založen na rovnosti občanů. Dalším problémem je, že ekonomická nerovnost často vede ke snižování míry participace občanů a snižování politické angažovanosti (DiZerega, 1998: 452).²⁵

V tuto chvíli bych rád upozornil, že demokracie skutečně podporují tržní hospodářství a zaznamenávají ekonomický rozvoj, avšak od 70. let zaznamenávají ekonomický rozvoj také autoritářské režimy. Tento překvapující rozvoj autoritářských režimů může mít příčinu v tom, že hospodářský růst autoritářských režimů má často mnohem rychlejší tempo než polyarchické státy (Haber, 2006: 693).

Ekonomický růst nezaznamenávají samozřejmě od 70. let všechny autoritářské režimy. Ekonomická progresa je u autoritářských režimů často spojena s bohatými zásobami nerostných surovin. Kauzalitou ekonomického růstu autoritářských režimů jsou tedy právě nerostné suroviny a jejich export. Právě export ropy a dalších nerostných surovin

²⁵ Kapitalismus je terčem kritiky, a to především ze strany socialistů. Ti kritizují tržní hospodářství hned z několika důvodů. Prvním důvodem je, že kapitalismus nepodporuje (a ani podporovat nemůže) spravedlnost či politickou rovnost občanů demokratického státu. Robert Dahl tuto kritiku odmítá, neboť odmítá samotný názor socialistů, že tuto nespravedlnost a politickou nerovnost odstraní zrušením tržního hospodářství a nahrazením hospodářství centrálně řízeného. Je ale pravda, že kritika socialistů namířená proti tržnímu hospodářství, přispěla ke vzniku kombinovaných ekonomických systémů. Za vznikem těchto systémů stojí především socialistické, labouristické a sociálně demokratické politické strany působící v těchto zemích. Tyto státy s kombinovanými ekonomickými systémy stojí někde na pomezí čistě tržního hospodářství a centrálně řízeného hospodářství. Robert Dahl poukazuje na to, že se řada států již desítky let snaží najít určitý kompromis mezi tržními a netržními prvky a snaží se tyto prvky zkombinovat. Robert Dahl však upozorňuje, že tato cesta k nalezení kompromisu je zatím marná a bezvýsledná. Robert Dahl dále upozorňuje, že každý stát má specifickou ekonomiku se specifickými rysy. Ekonomika států se etabluje v průběhu dějin, které jsou pro každou zemi také specifické. Ekonomika jednotlivých států je tak často jakýmsi obrazem dějinných předpokladů jednotlivých zemí (Dahl, 1995b: 75–77).

vede ke zvyšování hrubého domácího produktu země. Ve skutečnosti je však často životní úroveň obyvatelstva stále nízká (Haber, 2006: 704).

Ekonomická progresa autoritářských režimů může být také dána tím, že v čele autoritářských režimů stojí autokratický vládce, který má vysokou motivaci zvyšovat ekonomický blahobyt země, neboť tento ekonomický růst využívá ve svůj prospěch, který se poté projevuje v monopolu na užití násilí. Autoritářský vládce tedy často investuje do veřejných statků a maskuje reálnou ekonomickou situaci země (Olson, 1993: 569).

Podle některých autorů je demokracie zbytečným luxusem, přičemž je nutné si také uvědomit, že řada dnešních bohatých demokratických států zbohatly v období autoritářských režimů. Demokracie je pro některé země přílišným luxusem, který si nemohou dovolit. Jedná se především o rozvíjející země, které zbohatnou spíše pod autoritářským režimem (Gerring, 2005: 324).

Demokracie a tržní hospodářství jsou tedy ve vztahu neustálého vzájemného ovlivňování. Demokracie a tržní hospodářství se navzájem podporují, ale také omezují. Ono omezování je podle mého názoru velmi důležité, a to především ze strany demokracie vůči tržnímu hospodářství. Stát totiž vytváří jakési umělé mantinely, které brání tržnímu hospodářství získat svoji původní podobu laissez-faire. V tuto chvíli se tak spíše jedná o smíšenou ekonomiku, jež je do jisté míry regulována státem.

Jak jsem výše nastínil, ekonomický růst mohou zaznamenávat také autoritářské režimy, přičemž tato progresa je často dána zásobami nerostných surovin a jejich exportem. Podle mě je však základním rozdílem mezi polyarchickými státy a autoritářskými režimy ten rozdíl, že polyarchické státy vedle ekonomické stability také podporují svobodu slova, shromažďování a tisku, což naopak autoritářské režimy potlačují.

4.6. Problémy demokracie dnes a zítra

Ačkoliv je v současnosti demokracie všeobecně přijímána jako nejlepší forma vlády, potýkají se dnešní polyarchie s řadou problémů. V rámci této kapitoly představím některé problémy, které jsou a budou pro polyarchii zkouškou.

Prvním problémem, s kterým se bude muset polyarchie vypořádat, je tržní kapitalismus. Jak jsem v předchozí kapitole uvedl, tržní kapitalismus je sice příznivý pro demokracii, ale současně nepříznivý. Tržní kapitalismus s sebou zákonně přináší politickou nerovnost, která je výsledkem nerovnoměrného a nespravedlivého rozdělení politických zdrojů (DiZerega, 1998: 452). Je tedy otázkou, zda zůstane tržní kapitalismus i nadále partnerem pro demokracii, nebo zda se budou hledat jiné ekonomické systémy, které by lépe vyhovovaly podmínkám demokracie (Dahl, 2001: 162).

Druhým problémem, který musí demokracie řešit, je bezpochyby internacionalizace. Robert Dahl upozorňuje, že internacionalizace oddaluje občana od politiky, neboť v rámci internacionalizace se řeší problémy týkající se obrovského prostoru a obrovského počtu lidí (Dahl, 2001: 162, 165). Tento jev můžeme podle mého názoru vyzorovat v rámci Evropské unie, která se podle některých politologů potýká s tzv. demokratickým deficitem. Znamená to, že Evropská unie nemá demokratickou odpovědnost, neboť občané Evropské unie nemají dostatečnou kontrolu nad nadnárodními institucemi. Vazba mezi voliči a Evropským parlamentem je velmi slabá, což se projevuje nespokojeností a nízkou volební účastí ve volbách do Evropského parlamentu, kdy jsou tyto volby někdy nazývány ne-evropskými evropskými volbami (Fiala, 2007: 118–122).

Třetí problém je spojen s politickou kulturou a homogenností či heterogenností společnosti. V současnosti dochází k dvěma jevům, které vedou ke kulturní rozrůzněnosti. Prvním jevem je sdružování menšin, které tak dříve nečinily, jak je tomu v případě žen, gayů, příslušníků

jazykových menšin či etnických menšin. Druhým jevem je rostoucí imigrace přistěhovalců. Oba tyto jevy tedy samozřejmě vedou ke kulturní rozrůzněnosti. A jak jsem již dříve poukázal, pro demokratický stát je příznivější společnost homogenní než heterogenní, tedy jednotná politická kultura než rozrůzněnost politické kultury (Dahl, 2001: 163).²⁶

Pokud bych se na problematiku kulturní rozrůzněnosti podíval opět v kontextu Evropské unie, mohl bych opět poukázat na onen demokratický deficit. Jedním z hlavních problémů Evropské unie totiž je, že v jejím rámci neexistuje společné jazykové a kulturní společenství. Evropská unie je svazkem států s odlišnou historií a svazkem národů s odlišnými jazyky, kulturami, zvyky. Na základě toho neexistuje něco jako evropský lid nebo společná evropská identita. Dalším problémem s tím souvisejícím je, že se Evropské unie neustále rozšiřuje, respektive rozšiřovala, a není tedy jasné, jaké jsou její hranice (Fiala, 2008: 127–128, 134–135).²⁷

4.7. Kritika teorie polyarchie

V předchozích podkapitolách jsem se zabýval teorií polyarchie, za níž stojí Robert Dahl. Vymezil jsem pojem polyarchie, zabýval jsem se demokratickými institucemi, které jsou pro polyarchii nezbytné, věnoval jsem se vývojem polyarchie, představil jsem několik příznivých podmínek,

²⁶ Problém kulturní rozrůzněnosti, přistěhovalectví a otázka multikulturalismu jsou dnes stále častějším tématem, o kterém politické elity diskutují. V letech 2010 a 2011 na téma multikulturalismus promluvili světoví politici. Angela Merkelová, německá kancléřka, na adresu multikulturalismu prohlásila: „Tento multikulturní přístup selhal, naprosto selhal.“ Viz: Budování multikulturní společnosti selhalo, uznala kancléřka Merkelová, idnes.cz, 17. 10. 2010: http://zpravy.idnes.cz/budovani-multikulturni-spolecnosti-selhalo-uznala-kanclerka-merkelova-1ox-/zahranicni.aspx?c=A101017_210737_zahranicni_mad (25. 1. 2012). Nicolas Sarkozy, francouzský prezident, zase řekl: „Tolik jsme se zajímali o identitu příchozího, že jsme nevěnovali pozornost identitě země, která ho přijímá.“ Viz: Evropa pohřbívá multi-kulti. Projekt padl, shodli se státníci, idnes.cz, 11. 2. 2011: http://zpravy.idnes.cz/evropa-pohrbiva-multi-kulti-projekt-padl-shodli-se-statnici-pl7-/zahranicni.aspx?c=A110211_120816_zahranicni_btw (25. 1. 2012).

²⁷ V rámci otázky demokratického deficitu Evropské unie upozorňují, že existuje druhá skupina politologů, která mluví o neexistenci demokratického deficitu a Evropskou unii hájí. První názor zastává např. Petr Fiala, druhý názor Andrew Moravcsik. Viz: Moravcsik, A. (2002). In Defence of the „Democratic Deficit“: Reassessing Legitimacy in the European Union. *Journal of Common Market Studies*, 4/ 2002, s. 603–624.

kteřé stojí za etablováním polyarchie, věnoval jsem se vztahu polyarchie a tržního hospodářství a nastínil problémy, se kterými se polyarchie v současné době potýká.

V rámci této podkapitoly se chci zabývat kritikou teorie polyarchie. Základní kritika teorie polyarchie je založena na nadbytečnosti pojmu polyarchie. Robert Dahl zavádí pojem polyarchie, aby jasně a striktně odlišil ideální demokracii od reálně existujících demokratických politických systémů. Tyto reálně existující demokratické politické systémy totiž bezezbytku nenaplňují své demokratické ideály, a proto je nutné ideál od praxe oddělit (Paris, 1987: 215).

Kritika Dahlovy koncepce polyarchie může být založena na otázce: Proč striktně oddělovat ideál od reality, tedy polyarchii od demokracie? Nebylo by tedy na základě toho správné vytvořit stejnou aproximaci v rámci všech pojmů? Vladimír Čermák ve své knize *Otázka demokracie* tvrdí: „Protože společenské a sociální jevy a hodnoty jsou zpravidla pojmově zobrazovány ve své ideálně typické podobě, vedla by Dahlova koncepce ve svých konsekvencích k tomu, že takový pojmový dualismus by se stal obecným jevem. Tak např. od spravedlnosti by bylo třeba pojmově odlišit to, co představuje jen její aproximaci a rovněž označení „člověk“ by potom bylo rezervováno jen pro jeho ideální typus“ (Čermák, 1992: 53–54).

Kritiku Dahlovy koncepce přináší také Giovanni Sartori, který ve své knize *Teória demokracie* upozorňuje, že pojem polyarchie je nadbytečný. Podle něho je zbytečné rozlišovat demokracii a polyarchii, neboť polyarchie je také demokracií. A nezáleží příliš na tom, zda je onou ideální demokracií jen částečně. I když je polyarchie pouze nedokonalou demokracií, stále demokracií je. „Bez ohledu na deskriptivní nepřesnost přispívá k zachování ideálu, čili toho, jaká by demokracie měla být“ (Sartori, 1993: 10).²⁸

²⁸ Originální znění: Bez ohľadu na deskriptívnu nepresnosť prispieva k zachovaniu ideálu, čiže toho, aká by demokracia mala byť.

Na závěr této kapitoly chci říci, že s kritikou, již přináší Vladimír Čermák a Giovanni Sartori, do značné míry souhlasím. Podle mě je opravdu pojem polyarchie nadbytečný, přesto však oceňuji, že Robert Dahl klade důraz na rozlišování ideálu od reality. Takové rozlišování nám totiž neustále připomíná, že je nutné současné demokratické politické systémy dále demokratizovat a snažit se je přiblížit svému demokratickému ideálu, bez ohledu na to, zda ony současné demokratické politické systémy nazveme polyarchiemi či nikoliv.

5. ZÁVĚR

Cílem této práce bylo představení teorie demokracie Roberta Dahla se zaměřením na rozlišení ideální demokracie jako ideálu a polyarchie jakožto demokracie reálné. V první části práce jsem se zaměřil na otázku ideální demokracie, která je založena na pěti kritériích. Mezi tato kritéria patří účinná participace, volební rovnost, poučené porozumění, kontrola nad nastolováním témat k projednání a zahrnutí všech dospělých. Tato kritéria jsou nutná k zajištění politické rovnosti. Jak jsem však v práci upozornil, tato kritéria jsou kritérii ideálními a nelze je bezesbytku naplnit. Proto se demokratický politický systém sice může k ideální demokracii velmi přiblížit, nikdy však nedosáhne onoho ideálního stavu.

Další důležitou otázkou, kterou jsem se v první části práce zabýval, byla otázka, proč považujeme demokracii za nejlepší formu vlády. Robert Dahl přináší deset důvodů, o které můžeme opřít tvrzení, že demokracie je vskutku nejlepší formou vlády. Těmito deseti důvody je, že demokracie zabraňuje nástupu tyranie, zajišťuje základní lidská práva, zajišťuje všeobecnou svobodu, umožňuje lidem chránit jejich vlastní zájmy, umožňuje občanům žít podle jimi zvolených zákonů, stojí za rozvojem osobnosti člověka, zajišťuje politickou rovnost, nebojuje s jinou demokracií a hospodářsky se jí daří. Hospodářský rozvoj mohou zaznamenávat sice i autoritářské režimy, avšak na rozdíl od demokracie nezajišťují všeobecnou svobodu nebo politickou rovnost.

Robert Dahl se domnívá, že základem demokracie je tzv. pevná zásada rovnosti. Všichni lidé mají stejnou vnitřní hodnotu. Tato vnitřní rovnost lidí jde ruku v ruce s politickou rovností občanů. Jak jsem ve své práci upozornil, stále se nacházíme v prostoru ideální demokracie, proto ani pevná zásada rovnosti nemůže být nikdy zcela naplněna a splněna. Jak později ukazují na vztahu demokracie a tržního hospodářství, občané jsou si nutně nerovni, neboť společně s ekonomickou nerovností, kterou kapitalismus přináší, přichází politická nerovnost.

Důležitou problematikou, kterou jsem se musel ve své práci zabývat, byla otázka kritérií demokratické autority. Robert Dahl představuje tři kritéria demokratické autority, jimiž jsou kritérium osobní volby, kritérium kompetence a kritérium hospodárnosti. Kritérium osobní volby nám říká, že se sice každý občan může rozhodovat podle svého vědomí a svědomí, ale ve společenství, které je založeno na kolektivním rozhodování, se musí podříditi většině, samozřejmě za předpokladu, že jsou ochráněna základní práva menšiny. Kritérium kompetence ukazuje, že každý občan je kompetentní v jiné oblasti a proto bychom mohli říci, že jen někteří občané jsou kompetentní vládnout. Abychom však tímto kritériem neodstranili kritérium osobní volby, vytváříme mezi oběma kritérii konsenzus ve formě zastupitelské demokracie, resp. polyarchie. Východisko v zastupitelské demokracii nacházíme i v otázce problematiky kritéria hospodárnosti, které nám říká, že v žádném případě nelze dosáhnout toho, aby se rozhodování a vládnutí účastnili osobně všichni občané.

Poslední podkapitolu první části práce jsem věnoval kritice demokracie v kontextu představení alternativ k demokracii, jimiž jsou anarchismus a poručnictví. Anarchismus neodmítá pouze demokracii, ale stát jako takový. Každý stát, ať je demokratický či nikoliv, má monopol na násilí, má tedy donucovací moc, což je naprosto nemorální. Jak ukazuje Robert Dahl, může být sice pravda, že donucovací moc je nemorální, ale je lepší přijmout demokracii, která násilí používá v co nejmenší míře, než zamítnout stát jako takový a žít v přirozeném stavu Thomase Hobbesa.

Poručnictví, které je další alternativou k demokracii, navrhoval již známý řecký filozof Platón. Poručnictví je založeno na kritériu kompetence a tvrdí, že k vládnutí jsou kompetentní pouze někteří členové společenství. Vládu lidu, jak bychom mohli demokracii chápat, je tedy nutné zamítnout. Pouze někteří lidé jsou technicky i morálně kompetentní vládnout. Robert Dahl toto tvrzení odmítá, když tvrdí: „Žádný dospělý člověk nebo skupina lidí nejsou ve srovnání s ostatními o tolik lépe

způsobí vládnout, že by jim měla být svěřena úplná a konečná pravomoc nad řízením státu“ (Dahl, 2001: 70).

V druhé části práce jsem se věnoval třem demokratickým transformacím, jak je vymezil Robert Dahl a na kterých poukázal, že pojem demokracie je definován v kontextu času a prostoru. Tři demokratické transformace nám ukázaly, jak se liší ideální demokracie od reálné demokracie. Historie nám jednoduše ukázala, že ideál nelze bezezbytku naplnit. Jak jsem ve své práci zdůraznil, ony demokratické transformace nebyly transformací demokratických ideálů jako spíše transformací reálných demokracií.

Demokracie se v rámci jednotlivých demokratických transformací přizpůsobovala novým podmínkám. V rámci první demokratické transformace byly těmito podmínkami a novým prostředím, ve kterém se demokracie etablovala, rozměrově malé řecké polis, starověký Řím a některé italské městské státy v období středověku až novověku. Demokracie měla v tomto období charakter přímé demokracie. Druhá demokratická transformace byla spojena se vznikem národních států. Největší proměnou bylo oproštění se od přímé demokracie a zavedení zastupitelské demokracie. Přímá demokracie totiž nebyla v rozměrově velkých národních státech proveditelná. Třetí demokratická transformace pak přináší z důvodu rozsáhlé globalizace otázku, zda dojde k demokratizaci na nadnárodní úrovni a zda je vůbec tato demokratizace možná.

Ve třetí části své práce jsem představil teorii polyarchie Roberta Dahla. Pojem polyarchie zavádí z důvodu rozlišování ideální demokracie a reálně existujících demokratických politických systémů. Právě polyarchie označuje reálné demokracie, jež nemohou bezezbytku naplnit kritéria ideální demokracie. Abychom mohli mluvit o polyarchii, je nutné, aby politický systém vykazoval určité demokratické instituce. Polyarchie je tedy definována volenými státními činiteli, svobodnými, spravedlivými a častými volbami, svobodou projevu, alternativními zdroji informací,

svobodou shromažďování a sdružování a občanstvím zahrnujícím všechny dospělé členy společenství. Bez těchto demokratických institucí nemůžeme hovořit o polyarchii.

Jak jsem dále ve své práci ukázal, demokratické instituce, které jsou pro polyarchii nutné, nemusely vykazovat demokracie dřívější, aniž bychom je přestali za demokracie považovat. Touto problematikou jsem se již do jisté míry zabýval ve druhé části své práce, která byla věnována třem demokratickým transformacím.

Polyarchie je definována demokratickými institucemi. Aby tyto demokratické instituce mohly vzniknout a etablovat se, musí pro to existovat alespoň nějaké příznivé podmínky. Robert Dahl jmenuje šest takových podmínek, které jsou příznivé pro etablaci polyarchie. Jak však upozorňuje, nejsou tyto podmínky nezbytné, pouze příznivé. Těmito příznivými faktory jsou ozbrojené složky pod civilní kontrolou, homogenní společnost, demokratická politická kultura, moderní dynamická pluralistická společnost, vnější suverenita státu a tržní hospodářství.

Otázce vztahu mezi tržním hospodářstvím a polyarchií věnuje Robert Dahl poměrně velkou pozornost. Jak jsem ve své práci naznačil, vztah mezi oběma jevy je vztahem ekvivalentním. Polyarchie tedy ovlivňuje tržní ekonomiku a tržní ekonomika zase ovlivňuje demokracii. Toto ovlivňování má jak pozitivní, tak negativní charakter. Tržní kapitalismus podporuje demokracii, neboť stojí za takovým dlouhodobým hospodářským růstem, který nepřinesl žádný z dosavadních ekonomických systémů. Hospodářský růst pak stojí za eliminací konfliktů založených na ekonomické nerovnosti. Na druhou stranu tržní hospodářství omezuje polyarchii, neboť vytváří mezi občany ekonomickou nerovnost, která je nezbytnou součástí tržního hospodářství.

Polyarchie podporuje tržní hospodářství z důvodu její otevřenosti. Občané tak mají přístup k informacím, vzdělání a novým technologiím. Především vzdělání je v rámci tržního hospodářství velmi důležité.

Polyarchie samozřejmě také tržní hospodářství omezuje, a to především z důvodu nastavování určitých limitů. Stát musí do tržního hospodářství zasahovat, neboť je nutné, aby nedocházelo k velkému nedodržování lidských práv. Bez státní moci by tržní hospodářství mělo stále svoji původní podobu *laissez-faire*.

V rámci třetí části své práce jsem se také zabýval problémy, jimiž se musejí v současné době polyarchie potýkat a s nimiž se budou pravděpodobně potýkat i v blízké budoucnosti. Prvním takovým problémem je tržní hospodářství, a to právě z důvodu vytváření nerovností mezi občany. Dalším takovým problémem je rostoucí internacionalizace, kdy občané jsou oddalováni od politiky, neboť ta se týká stále většího prostoru a stále většího počtu občanů. Třetím takovým problémem je rostoucí imigrace přistěhovalců vedoucí ke kulturní heterogenosti v jednotlivých státech, která nemusí být příznivým faktorem pro fungování polyarchie.

Závěr třetí části své práce jsem věnoval kritice polyarchie z pohledu dvou politologů. Vladimír Čermák poukazuje, že jestliže Robert Dahl vytváří aproximaci k pojmu demokracie, měl by také vytvořit aproximaci ke všem ostatním pojmům. Giovanni Sartori také kritizuje pojem polyarchie, neboť tento pojem je podle něho zcela nadbytečný. I když je polyarchie nedokonalou demokracií, stále se jedná o demokracii, a proto je zbytečné vytvářet nový pojem.

S kritikou, kterou předkládá Vladimír Čermák a Giovanni Sartori, naprosto souhlasím. Vytvářet k pojmu demokracie svoji aproximaci je podle mne chybné. Kdyby šel totiž Robert Dahl ještě dál a studoval ostatní jevy, musel by ke každému takovému jevu vytvořit svoji aproximaci. Pojmy člověk, rodina nebo stát by musely mít svoji aproximaci. Každá z nich by byla nedokonalou kopií svého ideálu. V mnohém mi to připomíná Platóna, který rozlišoval svět idejí a nedokonalý svět, v němž žijeme a jenž je pouhou nedokonalou kopií světa idejí.

I když však nesouhlasím s novým pojmem polyarchie, oceňuji, že Robert Dahl správně poukazuje na nutnost rozlišovat ideál od praxe. Je nutné si uvědomit, že je třeba současné demokratické politické systémy nadále demokratizovat a nespokojit se se současným stavem. A ať už budeme používat pojem polyarchie nebo ne, poselství zůstává stále stejné – nebýt apatický a povznést demokracii ještě blíže ke svému ideálu.

6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Bernhard, M. (2001). Democratization in Germany: A Reappraisal. *Comparative Politics*. 4/2001, s. 379-400.

Bleicken, J. (2002). *Athénská demokracie* (Praha: Oikoymenh).

Císař, O. (2004). Mezi suverenitou a světovým státem. Nezavršená demokracie. In: Hrubec, M. ed., *Globální spravedlnost a demokracie* (Praha: Filosofia), s. 157-176.

Coppedge, M. – Reinicke, W. H. (1990). Measuring polyarchy. *Studies in Comparative International Development*. 1/1990, s. 51-72.

Čermák, V. (1992). *Otázka demokracie* (Praha: Československé akademie věd).

Dahl, R. A. (1995a). *Demokracie a její kritici* (Praha: Victoria Publishing).

Dahl, R. A. (1995b). *Demokracie v právním státě?* (Praha: Nadace Readers International).

Dahl, R. A. (1996). Equality versus Inequality. *Political Science and Politics*. 4/1996, s. 639-648.

Dahl, R. A. (2000). A Democratic Paradox? *Political Science Quarterly*. 1/2000, s. 35-40.

Dahl, R. A. (2001). *O demokracii: Průvodce pro občany* (Praha: Jiří Foltýn).

Dahl, R. A. (2005). What Political Institutions Does Large-Scale Democracy Require? *Political Science Quarterly*. 2/2005, s. 187-197.

DiZerega, A. (1988). Equality, Self-Government and Democracy: A Critique of Dahl's Political Equality. *The Western Political Quarterly*. 3/1988, s. 447-468.

Fiala, P. (2007). Evropská unie a evropský stát, Evropské „neevropské“ volby, Prostor a čas evropské integrace. In: Fiala, P., *Evropský mezičas. Nové otázky evropské integrace* (Brno: Barrister & Principal), s. 101-135.

Gerring, J. a kol. (2005). Democracy and Economic Growth: A Historical Perspective. *World Politics*. 3/2005, s. 323-364.

Haber, S. (2006). Authoritarian Government. In: Weingast, B. R. – Wittman, D. A. eds., *The Oxford Handbook of Political Science* (New York: Oxford University Press Inc.), s. 693-708.

Hloušek, V. – Kopeček, L. (2005). Fenomén demokracie. In: Hloušek, V. – Kopeček, L. eds., *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie* (Brno: IIPS), s. 15-46.

Holmes, R. L. (1977). Nozick on Anarchism. *Political Theory*. 2/1977, s. 247-256.

Keller, J. (2004). *Dějiny klasické sociologie* (Praha: SLON).

Kopeček, L. (2005a). Elity a demokracie. In: Hloušek, V. – Kopeček, L. eds., *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie* (Brno: IIPS), s. 149-176.

Kopeček, L. (2005b). Sociálně politické podmínky demokracie. In: Hloušek, V. – Kopeček, L. eds., *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie* (Brno: IIPS), s. 109-146.

Krsková, A. (2003). *Dějiny evropského politického a právního myšlení: Kapitoly z dějin* (Praha: Eurolex Bohemia).

Lijphart, A. (1969). Consociational Democracy. *World Politics*. 2/1996, s. 207-225.

Mareš, M. (2005). Polyarchie. In: Hloušek, V. – Kopeček, L. eds., *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie* (Brno: IIPS), s. 251-258.

O'Loughlin, J. a kol. (1998). The Diffusion of Democracy, 1946-1994. *Annals of the Association of American Geographers*. 4/1998, s. 545-574.

Olson, M. (1993). Dictatorship, Democracy, and Development. *The American Political Science Review*. 3/1993, s. 567-576.

Palumbo, A. – Scott, A. (2006). Klasická sociální teorie II: Karel Marx a Émile Durkheim. In: Harrington, A. ed., *Moderní sociální teorie: Základní témata a myšlenkové proudy* (Praha: Portál).

Paris, D. C. (1987). Fact, Theory, and Democratic Theory. *The Western Political Quarterly*. 2/1987, s. 215-236.

Petrusek, M. (2006). *Společnosti pozdní doby* (Praha: Sociologické nakladatelství).

Rose, R. – Shin, D. H. (2001). Democratization Backwards: The Problem of Third-Wave Democracies. *British Journal of Political Science*. 2/2001, s. 331-354.

Říchová, B. (2000). *Přehled moderních politologických teorií* (Praha: Portál).

Sartori, G. (1993). *Teória demokracie* (Bratislava: Archa).

Siegle, J. T. – Weinstein, M. M. – Halperin, M. H. (2004). Why Democracies Excel. *Foreign Affairs*. 5/2004, s. 57-71.

Skovajsa, M. (2007). Teorie demokracie. In: Cabada, L. – Kubát, M. a kol., *Úvod do studia politické vědy* (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 304-330.

Starr, H. (1997). Democracy and Integration: Why Democracies Don't Fight Each Other. *Journal of Peace Research*. 2/1997, s. 153-162.

Svensson, P. (1995). *Teorie demokracie* (Brno: CDK).

7. RESUMÉ

Robert Dahl points out the clash between ideals and political practises in democratic theory. He created a new concept of polyarchy. Polyarchy is actually existing democratic political system. But polyarchy is not equivalent to an ideal democracy. Polyarchy is a set of six criteria and conditions. There are elected officials, free, fair and frequent elections, freedom of expression, alternative sources of information, associational autonomy, and inclusive citizenship. These criteria try to achieve democratic ideals.

Robert Dahl defined an ideal democracy by five criteria. There are effective participation, voting equality at the decisive stage, enlightened understanding, control of the agenda and inclusiveness. The criteria of polyarchy and democratic ideals cannot be perfectly met. But it is important to try to achieve the ideal of democracy by democratization of political systems.

The fact that polyarchy and ideal democracy cannot be perfectly met is improved by history. According to Robert Dahl there were three democratic transformations. It was not transformation of democratic ideals but transformation of realization of these democratic ideals. This implementation varied because of different conditions and backgrounds where polyarchy was established.

8. PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Polyarchie a demokratický proces

Toto jsou instituce...	Nezbytné pro uspokojení následujících kritérií
Volení úředníci Svobodné a spravedlivé volby	Rovnost hlasů
Volení úředníci Všeobecné volební právo Právo ucházet se o úřad Svoboda projevu Alternativní informace Společenská autonomie	Skutečná rovnost
Svoboda projevu Alternativní informace Společenská autonomie	Osvícené chápání
Volení úředníci Svobodné a spravedlivé volby Všeobecné volební právo Právo ucházet se o úřad Svoboda projevu Alternativní informace Společenská autonomie	Kontrola programu
Všeobecné volební právo Právo ucházet se o úřad Svoboda projevu Alternativní informace Společenská autonomie	Zahrnutí

Zdroj:

Dahl, R. A. (1995a). *Demokracie a její kritici* (Praha: Victoria Publishing).

Příloha č. 2: Polyarchie, 1930

Plné polyarchie	Mužské polyarchie	Neúspěšné polyarchie
Evropa Rakousko Československo Dánsko Finsko Německo Island Irsko Lucembursko Holandsko Norsko Švédsko Velká Británie	Belgie Francie Švýcarsko	Itálie Polsko
Ostatní Austrálie Kanada Kostarika Nový Zéland Spojené státy Uruguay		Argentina

Zdroj:

Dahl, R. A. (1995a). *Demokracie a její kritici* (Praha: Victoria Publishing).

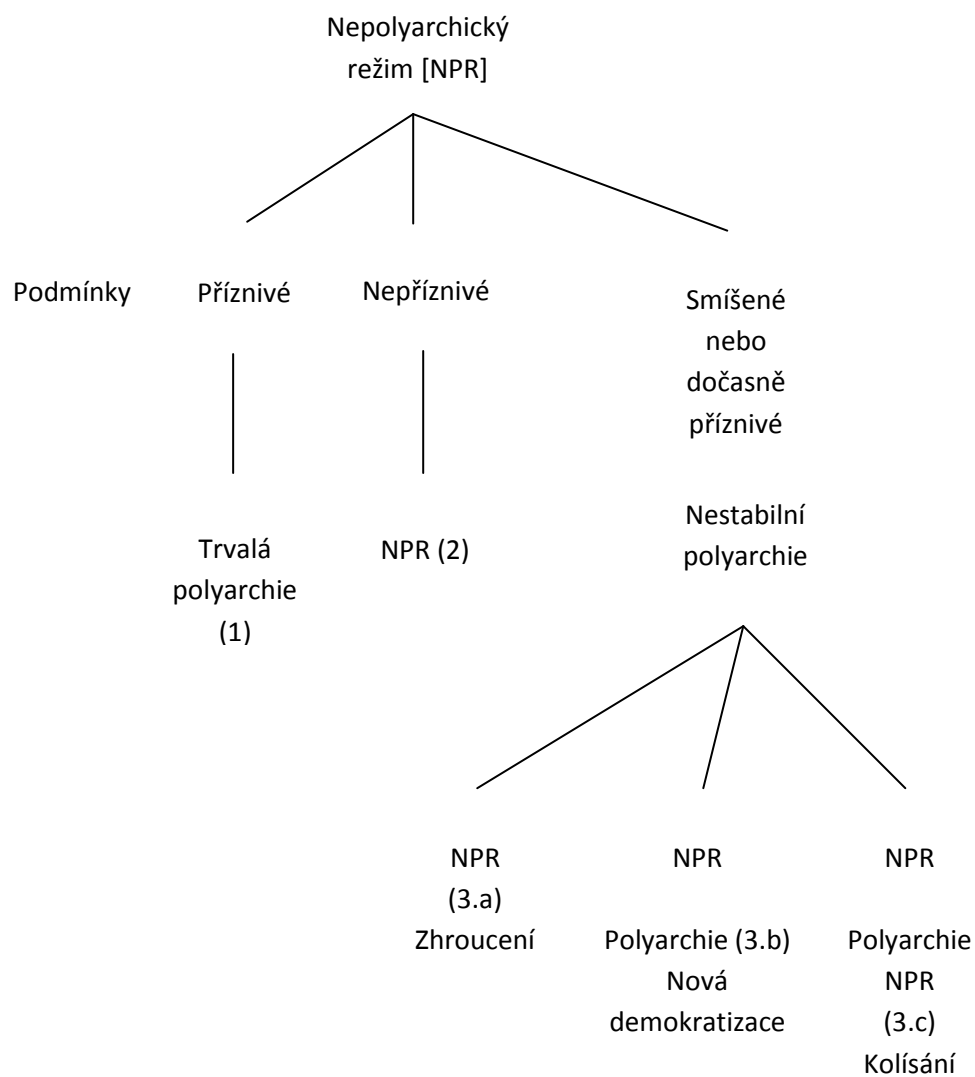
Příloha č. 3: Počet polyarchií (mužských nebo plných) a nepolyarchií (podle desetiletí)

Desetiletí	Polyarchie (mužské nebo plné)	Nepolyarchie	Celkem podíl polyarchií	Procentní podíl
1850-59	1	36	37	3
1860-69	2	37	39	5
1870-79	3	38	41	7
1880-89	4	38	42	10
1890-99	6	37	43	14
1900-09	8	40	48	17
1910-19	15	36	51	29
1920-29	22	42	64	34
1930-39	19	46	65	29
1940-49	25	50	75	33
1950-59	36	51	87	41
1960-69	40	79	119	34
1970-79	37	84	121	31

Zdroj:

Dahl, R. A. (1995a). *Demokracie a její kritici* (Praha: Victoria Publishing).

Příloha č. 4: Přejchod od nepolyarchických režimů

Zdroj:

Dahl, R. A. (1995a). *Demokracie a její kritici* (Praha: Victoria Publishing).